

“ZONES VERMELLES”. DESIGUALTAT SOCIAL I ESPAIS EN CRISI A BARCELONA I LA SEVA ÀREA METROPOLITANA

Ernest Ruiz i Almar

Departament de Geografia, Universitat de Barcelona
eruzi@ub.edu

Recibido: 9 de marzo de 2017. Devuelto para correcciones: 14 de mayo de 2017 Aceptado: 16 de octubre de 2017.

“Zones vermelles”. Desigualtat social i espais en crisi a Barcelona i la seva àrea metropolitana (Resumen)

La crisi econòmica iniciada a l'any 2008 i la seva gestió política han estat les responsables de l'augment de les desigualtats socials a la ciutat de Barcelona i la seva àrea metropolitana. En aquest territori és possible identificar una sèrie de localitzacions, les anomenades en aquest article “zones vermelles”, que es veuen més afectades per aquestes desigualtats, no només per la intensitat amb què aquestes es produeixen, sinó també perquè es mantenen amb el pas dels anys. En el text es reflexiona sobre quina és la situació de desigualtat social d'aquestes zones, sobre les causes i conseqüències d'aquestes desigualtats, sobre les accions dutes a terme en aquests espais amb l'objectiu d'aproximar les seves condicions de vida a les de la resta de la ciutat i sobre el paper que hauria de tenir el nou planejament metropolità que s'està començant a elaborar respecte d'aquests enclavaments i la reducció de les desigualtats que pateixen.

Paraules clau: desigualtat social, espais en crisi, Barcelona, àrea metropolitana de Barcelona

“Red zones”. Social inequality and spaces in crisis in Barcelona and its metropolitan area.

The economic crisis that began in 2008 and its political management have been the causes of the increase of inequalities in the city of Barcelona and its metropolitan area. In this territory, it is possible to find some locations, called in this article “red zones”, which are more affected by these inequalities, not only due to its intensity but also because they remain along the time. This article considers the situation of social inequality in these territories, reflects on the causes and consequences of these inequalities, the actions taken to bring its living conditions closer to those of the rest of the city and examines the role that the new metropolitan planning has to have in reducing those inequalities.

Key words: social inequality, spaces in crisis, Barcelona, metropolitan area of Barcelona

Aquest treball es va realitzar en el marc del projecte d'I+D+i “Desigualdad social, polarización territorial y formación de espacios vulnerables en las grandes áreas metropolitanas españolas” (CSO2015-65219-C2-1-R), finançat per l'Agència Estatal d'Investigació (AEI) del Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat i pel Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER, UE). L'autor vol agrair les aportacions i els comentaris que durant la redacció d'aquest text han realitzat Raül Aparicio, Núria Benach, Carles Carreras, Montserrat Otero, Esther Pérez, Isabel Pujadas, Karmele Rekondo, Josep Serra i Anna Velasco. Igualment vol fer-ho amb els comentaris i observacions dels revisors.

*No hi ha vida viable sense projecció en el futur,
sense promesa de maduració i de progrés.*

Albert Camus. *El segle de la por.*

La desigualtat social i la ciutat

La desigualtat social és aquella situació en què un nombre determinat de persones que formen part d'una societat tenen un accés desigual a qualsevol tipus de recurs, de servei o a les posicions que més valora aquella col·lectivitat. La desigualtat social es manifesta en moltes esferes de l'activitat humana i sol estar fortament lligada a qüestions relatives a la classe social, el gènere, l'ètnia o la religió i, per tant, pot ser entesa com el resultat del tracte diferent o la discriminació d'un individu envers un altre en base a la seva posició social, la seva situació econòmica, el seu sexe, les seves creences religioses o qualsevol altra circumstància relativa al seu origen ètnic.

La desigualtat es troba fortament arrelada en el nostre sistema polític, econòmic i social¹ basat en les dinàmiques d'acumulació del capital privat. Com manifesta Thomas Piketty² en la introducció de la seva obra "El Capital al segle XXI", tot i que el "creixement econòmic modern i la difusió dels coneixements han permès evitar l'apocalipsi marxista" (aquell que manifestava que el capitalisme "portava inevitablement cap a la concentració cada vegada més gran de la riquesa en unes poques mans"), aquests dos factors "no han aconseguit modificar les estructures profundes del capital i les desigualtats insostenibles que aquest sistema genera automàticament i que qüestionen radicalment els valors meritocràtics en què es basen les nostres societats democràtiques". Aquests valors, que fins ara han permès la mobilitat social dels ciutadans menys afavorits des de la base cap a la cúspide de la piràmide de la societat, han estat voluntàriament arraconats en els darrers anys en una tendència que ha conduït a un punt en què l'anomenat "ascensor social" sembla que només funciona en sentit descendent.

És, concretament, durant la segona meitat de la dècada de 1970 quan es comencen a produir amb gran intensitat moviments en els àmbits polític i econòmic en contra de les dinàmiques, iniciades a principis del segle XX i àmpliament adoptades pels estats tot just després de la segona guerra mundial, que afavorien la disminució de les desigualtats a través de la posada en marxa de polítiques redistributives encaminades a assolir un major benestar social. Harvey³ indica que aquestes voluntats, que impulsaven "la desregulació, la privatització i l'abandonament per part de l'estat de moltes de les àrees de provisió social que gestionava", afavorien "els interessos de la propietat privada, les empreses, les companyies multinacionals i el capital financer" o facilitaven "l'explotació desregulada dels recursos naturals", han acabat produint el que ell ha denominat el "gir neoliberal" de la societat.

Aquest gir, un projecte polític i econòmic global orientat vers el restabliment de "les condicions adequades per a l'acumulació del capital i la restauració del poder de

1 Atkinson, 2015

2 Piketty, 2014

3 Harvey, 2007

les elits econòmiques", que l'havien vist disminuir contra la seva voluntat al llarg del període post-bèl·lic i cercaven recuperar el "control efectiu" de la societat, ha arribat a la seva màxima expressió a inicis del segle XXI quan les "desigualtats insostenibles" a les quals Piketty fa referència es manifesten amb una grandíssima intensitat, fruit d'un tipus de creixement econòmic en que predominen les rendes derivades del capital (conseqüència, com indica Harvey⁴, de la "financiarització de tot") per damunt de les rendes provinents del treball.

En aquest context, Atkinson⁵ identifica sis mecanismes principals que actuen com a generadors de canvis en les situacions de desigualtat social, fent-la augmentar o disminuir segons s'actui respecte d'ells:

- La dispersió de salaris. La desigualtat augmenta quan la dispersió salarial s'incrementa com a conseqüència de la debilitació o desaparició de la capacitat de negociació col·lectiva dels treballadors i de la no intervenció del govern en el mercat de treball.
- L'atur i la població que no està a la força de treball (exclusió laboral). La desigualtat augmenta quan hi ha un atur elevat i persistent i quan la població fora del mercat de treball no rep compensacions econòmiques a través de transferències socials.
- La participació dels salaris en els ingressos nacionals. La desigualtat augmenta quan la participació dels salaris en els ingressos nacionals és més baixa.
- La concentració de l'ingrés de capital. La desigualtat augmenta quan els més rics participen amb més intensitat en el repartiment de la riquesa.
- La participació de l'ingrés per transferències. La desigualtat augmenta quan les transferències socials redistributives no poden compensar les desigualtats creixents dels ingressos del mercat.
- L'impacte dels impostos directes progressius. La desigualtat augmenta quan les taxes d'impostos als ingressos dels més rics es retallen significativament.

A aquests mecanismes l'autor afegeix sis factors que han contribuït a augmentar encara més la desigualtat social: la globalització, el canvi tecnològic, l'augment dels serveis financers, els canvis en les normes de pagament, el cada vegada més petit paper dels sindicats i el retrocés de les polítiques redistributives d'impostos i transferències socials.

Tot aquest conjunt de circumstàncies fruit de les polítiques neoliberals conscients sobre les que actualment se sustenta el sistema econòmic capitalista global i que s'han anat aplicant durant els darrers quaranta anys, han propulsat el creixement de les desigualtats socials, accelerant-les i agreujant-les fins a arribar a fer-les no només insostenibles, sinó difícilment tolerables des del punt de vista dels "valors democràtics sobre els quals es sustenten les nostres societats" als que es refereix Piketty.

Aquestes desigualtats socials a les quals s'està fent referència són perfectament perceptibles a l'espai urbà. La ciutat, com a forma de producció i d'ocupació territorial fonamental del sistema capitalista, i el procés urbanitzador que genera o transforma l'espai urbà, responen i, per tant, són una expressió dels processos econòmics

4 Harvey, 2007

5 Atkinson, 2015

habituals d'aquest sistema. En aquest marc, la ciutat i l'espai urbà són entesos com uns recursos econòmics i uns béns de consum més i com a tals estan fortament lligats i participen dels processos d'acumulació i de concentració de la riquesa i de la generació de les plusvàlues habituals del capitalisme. Aquests processos són *per se* generadors de desigualtats i, per tant, la ciutat, com a l'espai on s'estableix l'estreta relació que hi ha entre els canvis que es produeixen en la forma urbana i els processos socials, inserida en aquest context de contradiccions que genera l'actual sistema polític, econòmic i social acaba esdevenint (de fet ho és) un espai de desigualtat.

Aquestes contradiccions a què es fa referència són visibles en el propi espai urbà quan es generen o reforcen els processos de selectivitat espacial, aquells en què diferents territoris són ocupats per diferents classes socials, i així apareixen, per una banda, "edificis d'arquitectura fabulosa i de significats icònics, oficines de brillants gratacels als centres financers globals, hipercentres de consum fastuosos" per a les elits i, per una altra, "prolifereixen perifèries urbanes" on s'assenten "gegantins ruscs d'apartaments a barris construïts per a la classe obrera i la població immigrant" i, fins i tot, "grans zones d'infrahabitatge construïdes artesanalment pels seus propis habitants"⁶.

Aquest text té com a objectiu analitzar el fenomen de la desigualtat i la seva expressió en l'espai urbà entès com les diferències que experimenten els barris d'una ciutat entre ells i, consegüentment els ciutadans que els habiten, concretament des del punt de vista que ofereix l'anàlisi del cas particular de Barcelona, de l'estudi dels 73 barris en què es divideix administrativament aquesta urbs, però també com a ciutat central del conglomerat metropolità barceloní, l'anomenada àrea metropolitana de Barcelona⁷.

Per a assolir aquest objectiu s'analitzaran les dades de la Renda Familiar Disponible per càpita (RFDpc) a la ciutat⁸ i a la seva perifèria metropolitana⁹ per tal d'establir quina ha estat la seva evolució entre l'any 2008, el d'inici de la crisi econòmica

6 Harvey, 2014.

7 S'analitzarà l'àmbit territorial reconegut per la Llei 31/2010 de l'Àrea Metropolitana de Barcelona aprovada pel Parlament de Catalunya el 27 de juliol del 2010. Aquest territori engloba 36 municipis, ocupa una superfície de 636 km² i té una població de 3,2 milions de persones.

8 La Renda Familiar Disponible per càpita és una macromagnitud econòmica que mesura els ingressos de què disposen els residents d'un territori per destinar-los al consum i l'estalvi. És un excel·lent indicador per a establir la disponibilitat econòmica que tenen les persones per a satisfer les seves necessitats bàsiques, obtenir benestar i estabilitat social. La diferència de renda entre els ciutadans és un dels orígens de les desigualtats socials. A la ciutat de Barcelona aquest indicador ha estat elaborat pel Gabinet Tècnic de Programació de l'ajuntament pels anys 2007 i 2015 i els 73 barris que hi ha a la ciutat. Els valors d'aquest índex estan calculats en relació al valor mitjà de la ciutat que està fixat en 100 i s'obtenen a partir de la combinació, amb diferents pesos, de cinc variables indicatives del nivell de renda de la població que fan referència a la qualificació acadèmica de la població, mesurada amb la taxa de titulats superiors; la situació laboral, com a ràtio entre aturats i població en edat de treballar; el parc de turismes en relació amb la població; la potència dels nous turismes adquirits pels residents; i els preus del mercat residencial de segona mà (<http://ajuntament.barcelona.cat/barcelonaeconomia/ca/renda-familiar>).

9 Diputació de Barcelona. Banc de dades "Hermes".

en la qual encara continuem immersos, i l'any 2015, el darrer pel qual es disposen de dades d'aquest indicador macroeconòmic.

Una vegada realitzada aquesta anàlisi s'observarà el territori que conformen la ciutat central i el seu entorn metropolità per mostrar, com a segon objectiu, que en ell hi ha certs espais que romanen en situació de crisi des de fa una bona colla d'anys. Aquests espais en crisi, que en el text s'anomenen "zones vermelles"¹⁰, s'estudiaran en base a diversos indicadors estadístics com són la taxa d'atur¹¹, les variables que defineix la Llei 2/2004 de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen atenció especial¹² o les dades referides a les actuacions de Càritas Diocesana a Barcelona.

A continuació s'apuntaran quines poden ser les causes i conseqüències de l'existència d'aquests espais en crisi, es parlarà sobre les accions dutes a terme en aquests territoris per intentar revertir la seva situació i mostrar, com a tercer objectiu, que els seus efectes han estat limitats i, finalment, es tractarà la qüestió del planejament urbanístic, com a instrument generador i transformador de l'espai urbà i la seva relació amb aquests enclavaments.

La desigualtat social a Barcelona i la seva àrea metropolitana

Barcelona i la seva àrea metropolitana no són alienes a l'existència de la desigualtat social. En aquest territori les desigualtats, símbols de dificultats, mancances i injustícies de diversa índole, sempre han existit. En els darrers anys, com a conseqüència de la crisi econòmica (mutada en crisi social) que es va iniciar a l'any 2008 i de les voluntats polítiques i econòmiques que han retallat els beneficis socials adquirits al llarg dels anys per la ciutadania, aquestes han experimentat un creixement molt

10 La denominació "zones vermelles" fa referència al color que s'utilitza, als mapes temàtics que apareixen en aquest article, per acolorir les zones en crisi que es detecten a Barcelona i la seva àrea metropolitana. Es juga amb el significat simbòlic associatiu del color vermell (i els de la seva gama cromàtica propera) que denota una situació de perill.

11 La taxa d'atur és un indicador que relaciona, en percentatge, la població desocupada amb la població activa. La situació d'atur d'un ciutadà o ciutadana influeix negativament en la seva disponibilitat de renda i, per tant, pot provocar situacions de mancances materials i de desigualtat social per a qui la pateix respecte de qui no.

12 La Llei 2/2004, de 4 de juny, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial, desenvolupada pel Decret 369/2004, de 7 de setembre, és la legislació que dota les administracions catalanes d'instruments per tal d'intervenir en les millores dels barris, àrees urbanes i viles que, per les seves condicions, es troben en situació de desigualtat envers altres espais urbans i que, per tant, requereixen d'atenció especial per part dels poders públics. Els projectes susceptibles d'ésser finançats han de preveure intervencions en alguns dels camps següents: la millora de l'espai públic i la dotació d'espais verds, la rehabilitació i l'equipament dels elements col·lectius dels edificis, la provisió d'equipaments per a l'ús col·lectiu, la incorporació de les tecnologies de la informació en els edificis, el foment de la sostenibilitat del desenvolupament urbà, especialment pel que fa a l'eficiència energètica, l'estalvi en el consum d'aigua i el reciclatge de residus, l'equitat de gènere en l'ús de l'espai urbà i dels equipaments, el desenvolupament de programes que comportin una millora social, urbanística i econòmica del barri, i l'accessibilitat i la supressió de les barreres arquitectòniques. Per a identificar els espais urbans susceptibles de rebre l'atenció mencionada s'avaluen una sèrie de situacions urbanístiques, demogràfiques, socials i econòmiques mitjançant l'ús d'indicadors estadístics que permeten identificar les àrees on es produeixen les situacions de vulnerabilitat i desigualtat.

significatiu, capgirant una tendència cap al reequilibri que, tot i estar força lluny de l'òptim, avançava lentament envers aquest objectiu¹³. Aquestes polítiques propugnen la desregulació dels mercats financers, focalitzen el seu interès en la lluita contra la inflació en lloc d'orientar-se cap a aconseguir la plena ocupació, suprimen els drets laborals dels treballadors, fan predominar les iniciatives privades que s'orienten exclusivament cap el benefici econòmic sobre les públiques que busquen reequilibrar les diferències i adequen les polítiques fiscals pel benefici de les rendes més altes. Totes aquestes iniciatives dirigides cap a la hiperglobalització comercial i financera i el profit dels estrats superiors de la jerarquia social "han produït el reforçament dels drets del capital, la reducció de la capacitat d'intervenció del sector públic i el debilitament dels drets socials"¹⁴ i han provocat l'esquinçament de les societats locals.

D'entre totes les conseqüències que es deriven d'aquesta situació de crisi dominada per unes polítiques que trenquen el contracte social i donen l'esquena a la ciutadania, la més significativa de totes és la degradació de l'ocupació, tant des del punt de vista de la seva quantitat com de la seva qualitat. El treball, i la contrapartida econòmica que habitualment porta associada¹⁵, són els mecanismes fonamentals dels quals disposen les persones per a satisfer les seves necessitats bàsiques, obtenir el seu benestar i la seva estabilitat en el context social en el qual viuen. Si el treball i els ingressos regulars i suficients manquen, l'equilibri social es trenca i les desigualtats augmenten.

La situació actual és, precisament, la d'un mercat de treball caracteritzat per tenir uns fonaments pocs sòlids. Per una banda la població activa decreix com a conseqüència de l'expulsió dels treballadors del mercat laboral, alguns dels quals emigren en la recerca de millors condicions de feina. Les condicions laborals dels treballadors que no es veuen expulsats del mercat de treball empitjoren produint-se un doble efecte de deteriorament caracteritzat per la davallada en les retribucions (especialment significativa envers les dones i les persones amb contractes temporals) i, també, en les condicions de la contractació. En aquest sentit, els contractes temporals augmenten exponencialment (el 88% dels contractes signats al desembre de 2016 a l'àrea metropolitana de Barcelona ho eren) i es redueix substancialment la seva durada (el 63% d'aquests contractes temporals tenien una durada inferior als 3 mesos) que, a més, porta associada una elevada rotació laboral susceptible a

13 Les previsions de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE. Braconier et al., 2014) per als propers cinquanta anys indiquen que les desigualtats en els ingressos de les persones poden créixer entre un 17% i un 40% als països que formen part d'aquesta organització. Aquestes prediccions mostren, també, que inclús en aquells països on les desigualtats són baixes encara avui en dia (per exemple Itàlia, Suècia o Noruega), s'igualaran a les de la mitjana, fins arribar al 2060 en que tots els països membres tindran un nivell de desigualtat similar al que hi ha en l'actualitat als Estats Units d'Amèrica.

14 Recio, 2016

15 En les economies basades en la informació, conceptes fonamentals en sistemes econòmics mercantils o industrials, com el treball i el salari, es troben en el centre del debat i són posats en qüestió o reformulats. Mason, 2016.

les oscil·lacions estacionals de la contractació, la qual habitualment es produeix en ocupacions de baix nivell i en llocs de treball elementals del sector dels serveis.

Per una altra banda l'atur assolix unes xifres extraordinàriament elevades. Ho fa, especialment, entre les persones treballadores menys qualificades que desenvolupen la seva feina en les ja esmentades ocupacions elementals relacionades amb els serveis de baix nivell o amb la construcció i comporta per a aquestes persones una pèrdua molt accentuada (si, en el millor dels casos, es poden acollir als beneficis socials de les prestacions per atur) o total de la renda que tenen a la seva disposició.

Aquest marc de degradació configura un escenari de devaluació laboral en el qual les feines, quan existeixen, no asseguren uns ingressos suficients a les persones que les ocupen. Això comporta la pauperització social, la "inclusió precària"¹⁶ del treballador al mercat laboral i, consegüentment, l'aparició del "precarariat"¹⁷ i d'una nova pobresa laboral en la qual tot i mantenir una ocupació, la persona treballadora no pot assolir ni l'estabilitat laboral suficient, ni un salari digne que li permeti disposar de la renda adequada perquè pugui satisfer les seves necessitats vitals i, per tant, garantir la seva subsistència¹⁸.

La situació de vulnerabilitat de les persones desocupades o ocupades en llocs de treball de baixa qualitat empitjora encara més com a conseqüència, per una banda, de les modificacions legislatives que restringeixen les capacitats de negociació col·lectiva dels treballadors o que regulen el sistema fiscal que tendeix progressivament a ser menys redistributiu i, per una altra, de les retallades en despesa pública que limiten l'accés de les persones a tota una sèrie de recursos en l'àmbit de les prestacions socials que en la seva situació els són imprescindibles, per exemple, aquelles destinades a reduir l'impacte de la desocupació¹⁹. Tot plegat, tal i com identifica Atkinson²⁰, fa que la participació dels salaris en els ingressos nacionals disminueixi i, per tant, que les desigualtats augmentin.

Aquest context tan advers en què les desigualtats s'incrementen és perfectament constatable si s'analitzen les dades de renda familiar disponible per càpita (RFDpc) dels barris de Barcelona²¹. En el gràfic que recull l'evolució d'aquesta macromagnitud econòmica es pot veure clarament com les diferències a la ciutat han augmentat intensament en el període que va des de l'any 2008, quan s'inicia la crisi, fins a l'any 2015, el darrer any pel qual es disposa de dades. Si el nombre d'habitants que al 2008 vivia en barris amb una RFDpc inferior a la mitjana de la ciutat era de 968.438 persones, un 59,93% del total d'habitants de Barcelona, al 2015 la xifra s'havia elevat

16 Bauman, 2017

17 Standing, 2013. El terme "precarariat" prové de la contracció de les paraules angleses *precarious* i *proletariat*.

18 Ruiz et al., 2017

19 Recio, 2016

20 Atkinson, 2015

21 Dades de Renda Familiar Disponible per Càpita. Departament d'Estadística, Ajuntament de Barcelona. Disponibles a: <http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/economia/renda/rdfamiliar/evo/rfbarris.htm>. La renda mitjana de Barcelona al 2008 era de 19.367 € i al 2015 de 19.775 €.

fins a 1.034.480 habitants, l'equivalent a un 64,27% de la població total del municipi. En comparació, la població dels barris amb una renda superior a la mitjana havia passat dels 647.470 habitants, un 40,06% del total, als 575.069 habitants, un 35,72%.

Si s'observen les dades detalladament s'adverteix que un 68% dels barris de la ciutat, és a dir 50 dels 73 en que està dividida administrativament Barcelona, havien vist disminuir la seva RFDpc entre 2008 i 2015 i només 23 l'havien vist augmentar. Les diferències més notables, les que hi ha entre el barri amb un nivell de renda més alt i el barri amb un nivell de renda més baix, es registren al 2008 entre Les Tres Torres i Baró de Viver en que eren de 164,8 punts. Al 2015 la diferència més gran es dona entre els barris de Pedralbes i Ciutat Meridiana i arriba als 216 punts, la qual cosa suposa un augment de la diferència entre el barri amb la renda més alta i el barri amb la renda més baixa de 51,2 punts. Això significa que si al 2008 el barri de Les Tres Torres tenia una renda 4,3 vegades més gran que el de Baró de Viver, al 2015 el barri de Pedralbes la tenia 7,26 vegades més alta que el de Ciutat Meridiana.

En l'anàlisi individualitzada de l'evolució dels barris es constata que els de classes altes (Pedralbes, Sant Gervasi-Galvany, Sarrià i Sant Gervasi-la Bonanova) augmenten tots ells la seva RFDpc, essent Pedralbes el que registra la creixuda més significativa d'aquest grup amb 55,8 punts, la segona més important de Barcelona. El barri que més augmenta la seva renda de tota la ciutat és, però, el de Diagonal Mar i el Front Marítim del Poblenou que passa de tenir un RFDpc de 104,4 punts al 2008 a tenir-ne una de 162,5 punts al 2015, la qual cosa suposa un increment de 58,1 punts²².

Altres barris que també eleven la seva renda són la Dreta de l'Eixample i l'Antiga Esquerra de l'Eixample²³; la Vila Olímpica del Poblenou²⁴; el Barri Gòtic, la Vila de Gràcia, Sant Pere-Santa Caterina-la Ribera, la Barceloneta i el Raval²⁵; Provençals del Poblenou²⁶; el Baró de Viver i la Salut, el Camp d'en Grassot i Gràcia Nova, el Poblenou, Sant Genís dels Agudells, Sants, Can Baró, la Teixonera i el Poble Sec-AEI Parc de Montjuïc que creixen molt lleugerament.

22 Arran del projecte de reconversió del front marítim nord de Barcelona impulsat a través del Fòrum de les Cultures 2004, en aquesta zona s'han produït una sèrie de processos de desenvolupament urbanístic radicals. Mitjançant la creació d'uns conjunts de zones d'habitatges d'alta exclusivitat, els espais tradicionalment industrials ocupats per població obrera, ara només són accessibles a població amb un altíssim poder adquisitiu. En relació a situacions com la descrita, Capel (2007) posa l'èmfasi en el fet que quan s'ha volgut "augmentar la diversificació i la barreja social", aquestes s'han produït mitjançant el que ell qualifica com a processos d' "invasió de grups socials adinerats a les àrees populars". Per contra els processos a la inversa, aquells en que les classes populars ocupen els espais de la burgesia, per exemple mitjançant "la construcció d'habitatge social als barris amb població amb rendes altes", són inexistents.

23 En aquestes àrees es comença a detectar el reemplaçament de la població envellida per noves classes mitjanes urbanes.

24 En aquests barris hi viu població que pertany a classes mitjanes i altes que han estat poc afectades per la crisi.

25 Els efectes dels processos de gentrificació i turistificació són especialment destacables en aquestes àrees.

26 Aquesta és una zona on s'han concentrat una gran part dels desenvolupaments urbanístics lligats al 22@.

La resta dels 50 barris de la ciutat baixen en disponibilitat de renda entre els anys 2008 i 2015. Entre els 10 que tenen la renda més baixa és la Marina del Prat Vermell-AEI Zona Franca el que registra el descens més pronunciat passant dels 77,2 punts que tenia al 2008 als 36,9 del 2015, que suposa una baixada de 40,3 punts. De la resta de barris que formen aquest grup de cua, 8 pertanyen al districte de Nou Barris, el més castigat per la crisi de tots els de Barcelona.

Un element que cal destacar especialment en l'anàlisi d'aquestes dades cronològiques és que dels 10 barris que a l'any 2008 tenien les rendes més baixes (el Raval, Torre Baró, Verdun, el Besòs i el Maresme, les Roquetes, Vallbona, Ciutat Meridiana, Can Peguera, la Trinitat Nova i Baró de Viver), 6 d'ells continuaven tenint-les a l'any 2015 (Can Peguera, les Roquetes, Torre Baró, Vallbona, la Trinitat Nova i Ciutat Meridiana) la qual cosa indica, per una banda, que la crisi ha afectat més intensament a les zones més dèbils de la ciutat i, per una altra, que hi ha unes persistències territorials en les desigualtats socials que es localitzen en uns espais urbans concrets.

Si es fa el salt des de l'escala ciutadana barcelonina a l'escala municipal metropolitana de nou es pot observar que en el període objecte d'anàlisi, les desigualtats entre els municipis metropolitans han experimentat una evolució negativa²⁷. Si a l'any 2008 la població dels municipis per sota de la mitjana metropolitana era de 1.425.146 habitants, un 44,72% del total de la població que era de 3.186.461 habitants, al 2015 el nombre d'habitants als municipis per sota de l'índex de referència havia augmentat fins als 1.470.890 habitants, un 45,76% del total de la població de l'any que era de 3.213.775 habitants. Per contra la població per sobre de la mitjana de renda de l'àrea era al 2008 de 1.761.315 habitants, un 55,27% de la població mentre que al 2015 havia disminuït fins a situar-se en els 1.742.965 habitants, un 54,23% del total de població.

Quant als municipis, al 2008 hi havia 11 per damunt d'aquesta mitjana (Sant Just Desvern, Sant Cugat del Vallès, Tiana, Barcelona, Corbera de Llobregat, Pallejà, Begues, la Palma de Cervelló, el Papiol, Sant Climent de Llobregat i Torrelles de Llobregat) mentre que al 2015 només n'eren 6 (Sant Just Desvern, Sant Cugat del Vallès, Barcelona, Tiana, Corbera de Llobregat i Pallejà) el que s'hi mantenien, la qual cosa significa passar del 30,5% dels municipis per sobre la mitjana a només el 16,6%. Dels 36 municipis metropolitans només Barcelona, l'Hospitalet de Llobregat, Badalona, Sant Adrià de Besòs i Santa Coloma de Gramenet veuen augmentar la seva renda entre els dos anys observats i tota la resta, inclús els tradicionalment més rics, la veuen baixar. En el període observat, Sant Just Desvern es manté com el municipi amb la RFDpc més alta, sent aquesta de 140,6 punts al 2008 i de 136 punts

27 Pels municipis metropolitans no es disposa de dades de nivell de renda per unitats inferiors a les del conjunt del municipi. Aquest fet pot emmascarar les diferències internes que hi pugui haver a cadascun d'ells i de les que, per exemple, sí que es té constància en el cas dels barris de Barcelona que s'ha presentat anteriorment. En aquest sentit, els mapes que representen les dades de la taxa d'atur i altres que es presenten més endavant en aquest text per seccions o agrupacions censals, sí que permeten detectar les diferències internes a què es fa referència. La renda mitjana de l'àrea metropolitana de Barcelona al 2008 era de 16.549 € i al 2015 de 17.884 €.

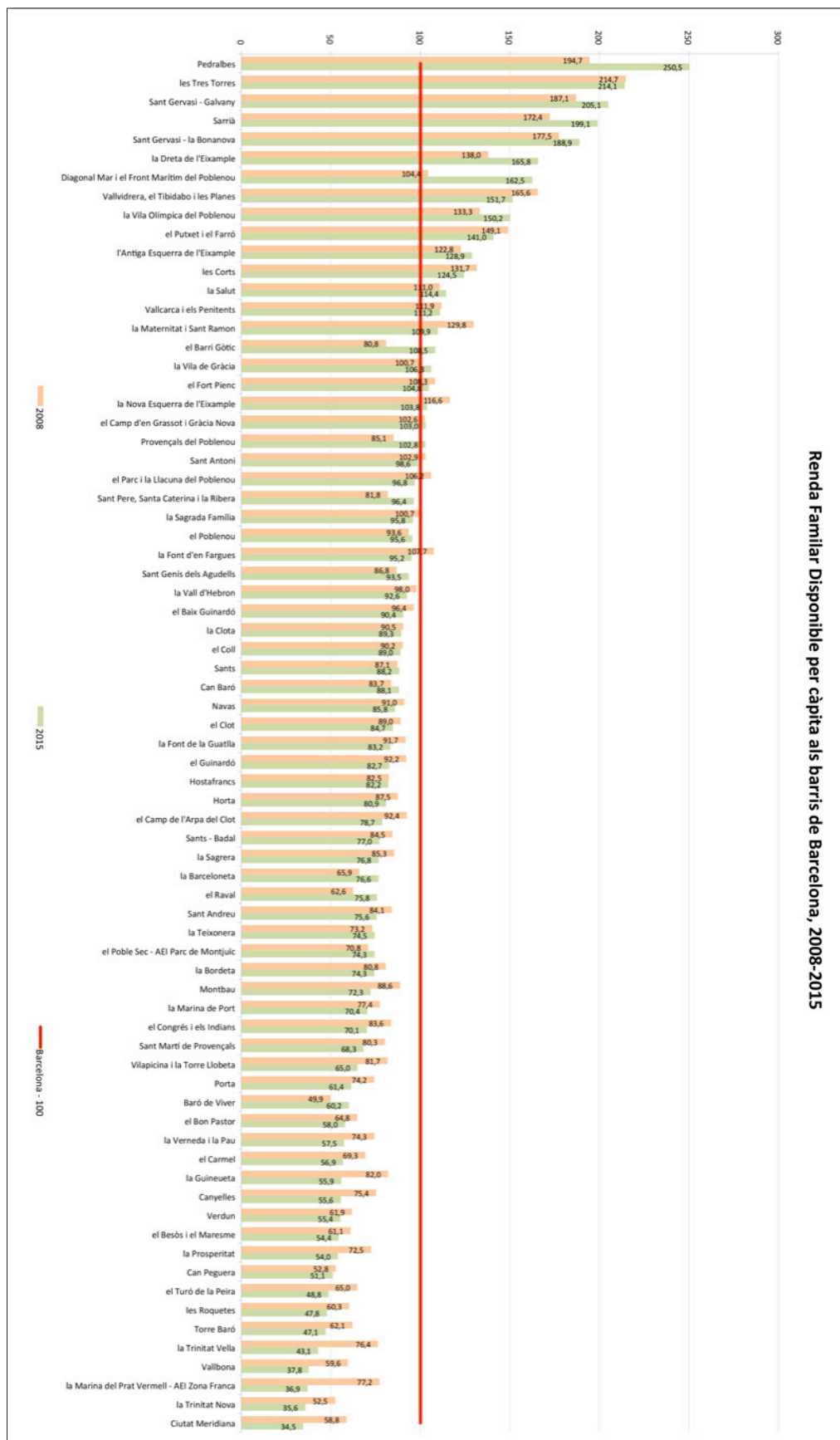


Figura 1. Renda familiar disponible per càpita als barris de Barcelona, 2008-2015. Elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona.

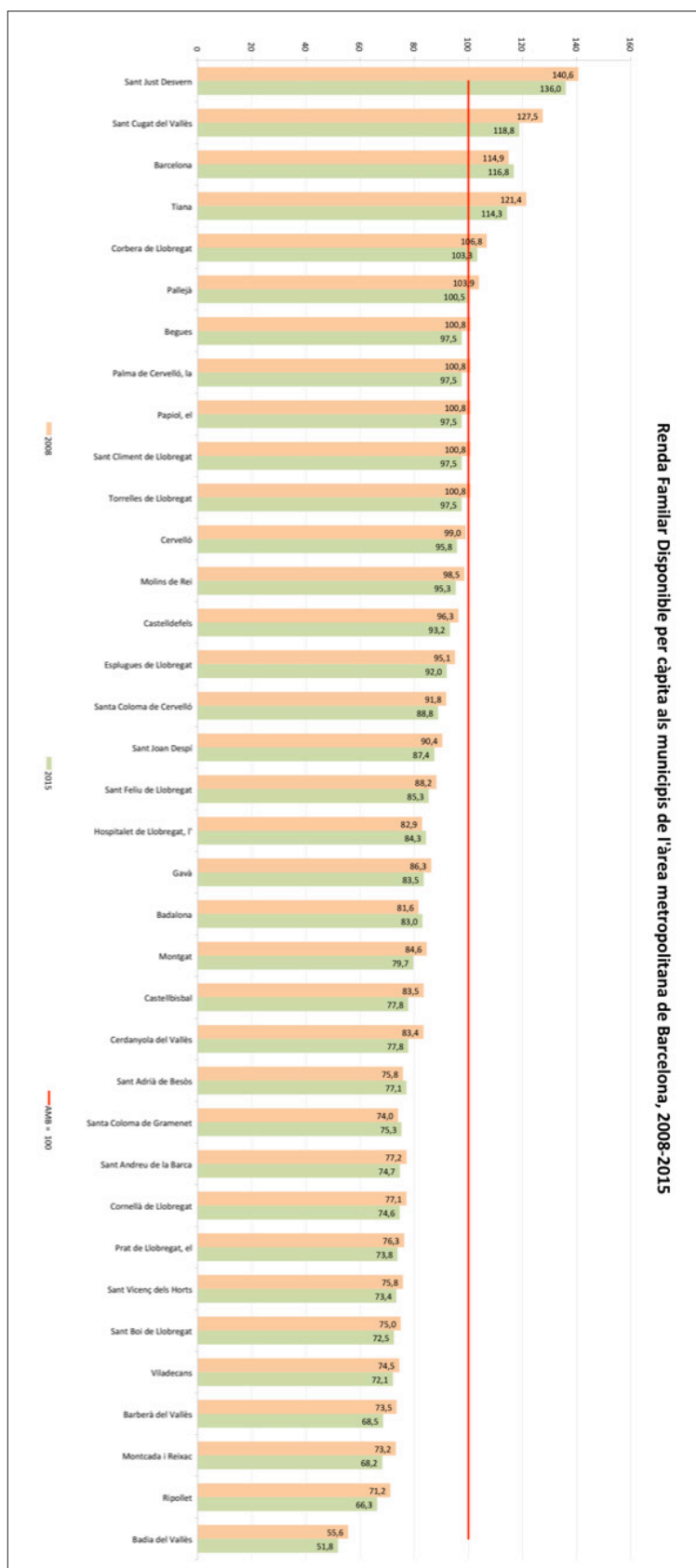


Figura 2. Renda familiar disponible per càpita als municipis de l'àrea metropolitana de Barcelona, 2008-2015.

Elaboració pròpia a partir de les dades de la base de dades Hermes. Diputació de Barcelona.

al 2015. Badia del Vallès és el municipi amb la renda més baixa també en ambdós anys, amb 55,6 punts al 2008 i 51,8 al 2015. Això significa que el municipi de Sant Just Desvern tenia al 2008 una renda 2,52 vegades superior a la de Badia del Vallès i al 2015 de 2,62 vegades.

Tal com es detectava en el cas dels barris de la ciutat de Barcelona, quan s'estudien els municipis metropolitans es pot observar de nou que, tant a l'inici com al

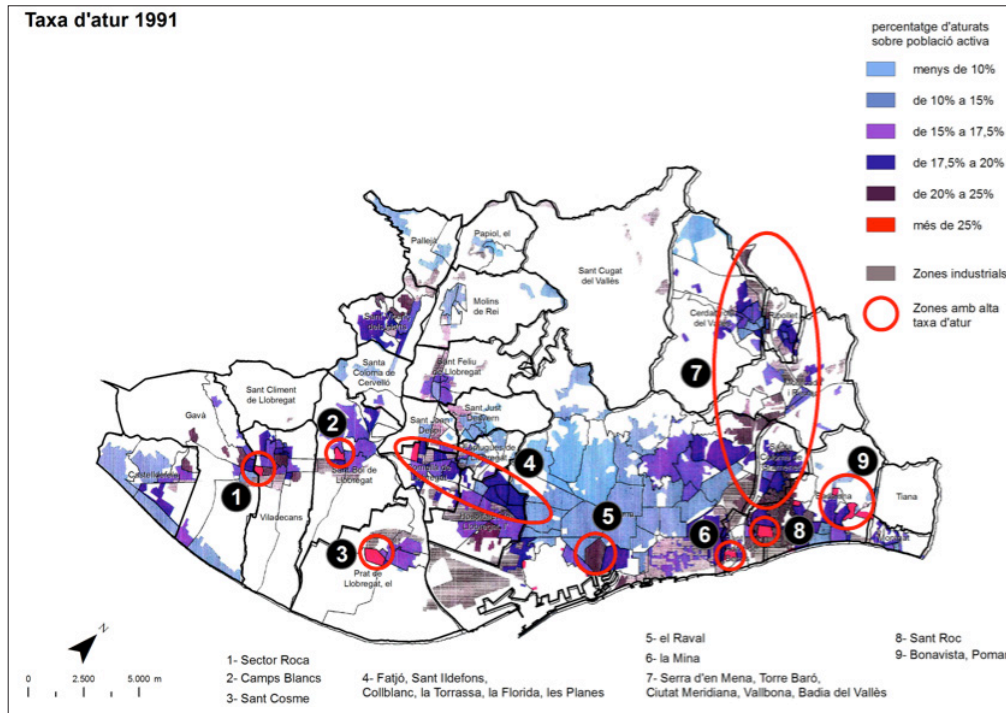


Figura 3. Mapa de la taxa d'atur a l'àrea metropolitana de Barcelona, 1991. Elaboració pròpia a partir de les dades del cens de població de l'any 1991.

final del període, els municipis que tenen unes condicions menys favorables són els mateixos. Aquest fet torna a indicar, per una banda, que són els territoris tradicionalment més dèbils el que pitjor reaccionen a l'arribada de la crisi i, per una altra, que tornen a apreciar-se persistències territorials en les desigualtats socials. Com s'ha mencionat amb anterioritat un dels factors que expliquen l'agreujament de les desigualtats socials és la desocupació i el consegüent increment de l'atur. Si a l'observació de la variable de la RFDpc s'afegeix en l'anàlisi dels espais en crisi metropolitans l'estudi espacio-temporal de l'evolució de la taxa d'atur, és possible advertir que existeixen certes pautes en la distribució territorial d'aquest indicador que apunten, per una banda, a l'existència d'algunes zones de l'àmbit metropolità que pateixen la situació de la desocupació amb més intensitat que d'altres i, per una altra, que hi ha localitzacions on el fenomen de l'atur persisteix al llarg dels anys. Ambdós factors poden esdevenir, amb el transcurs del temps, uns problemes de difícil solució i acabar per configurar espais en situació de perpètua regressió.

Com a punt de partida, amb l'objectiu de detectar amb precisió quines són aquestes "zones vermelles", es pren el mapa de la taxa d'atur 1991 que presenta la situació d'aquest indicador al territori metropolità de Barcelona en un any allunyat

del marc temporal de la crisi actual. El mapa es va elaborar al 1993 a partir de les dades d'atur provinents del Cens de Població de l'any 1991 que es van cartografiar sobre les delimitacions de les zones residencials dels barris dels municipis metropolitans (només per a aquells en que es va poder obtenir informació estadística i gràfica de l'any analitzat) amb l'objectiu de fer visibles les zones on el fenomen de la desocupació era més intens. La informació es va classificar en 6 categories, que van des del 10% al 25% de taxa d'atur, acolorides segons la intensitat dels valors en

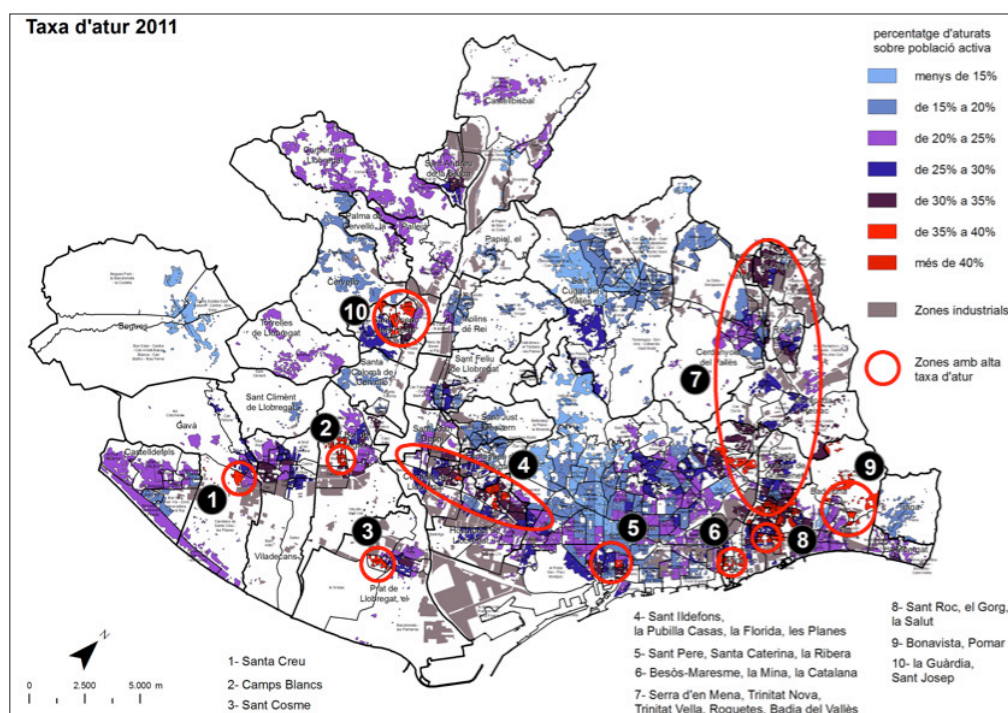


Figura 4. Mapa de la taxa d'atur a l'àrea metropolitana de Barcelona, 2011.

Elaboració pròpia a partir de les dades del cens de població de l'any 1991.

cadascuna d'elles. La representació cartogràfica d'aquesta informació permet veure amb precisió la localització d'aquest fenomen que afectava a la població de l'entorn metropolità de Barcelona i de la pròpia ciutat a la dècada dels anys noranta. En observar la distribució territorial d'aquest indicador estadístic es pot advertir quines eren les zones on la intensitat era més alta (superior al 25%) i que es corresponien als barris del Sector Roca a Viladecans (1); Camps Blancs a Sant Boi de Llobregat (2); Sant Cosme a el Prat de Llobregat (3); Fatjó a Cornellà de Llobregat (4); la Mina a Sant Adrià de Besòs (6); Sant Roc, Lloreda, Pomar i Bonavista a Badalona (8 i 9). A aquestes localitzacions s'hi afegien altres amb taxes per sobre del 17,5%, per exemple a Sant Ildefons al municipi Cornellà de Llobregat (4), a la zona de Collblanc, la Torrassa, la Florida i les Planes a l'Hospitalet de Llobregat (4), als barris del Raval a Barcelona (5), a la Serra d'en Mena entre els municipis de Santa Coloma de Gramenet i Badalona (7), els barris de Torre Baró, Ciutat Meridiana i Vallbona al districte de Nou Barris a Barcelona (7) o al municipi de Badia del Vallès²⁸ (7).

28 En la línia que conforma l'eix del riu Besòs, des de la costa fins als municipis metropolitans que es troben al Vallès Occidental, es detectava al 1991 un continu urbà amb unes taxes d'atur

Per a comprovar quina ha estat l'evolució de l'indicador de l'atur, s'ha elaborat el mapa de la taxa d'atur 2011 amb els mateixos objectius que pel mapa de 1991, la localització del fenomen de l'atur al territori metropolità. A partir de les dades del Cens de Població de l'any 2011, s'ha representat la informació sobre les delimitacions de les zones residencials de les agrupacions censals²⁹ (AC) emprant la mateixa gamma de colors que es va utilitzar en la primera versió del mapa amb l'objectiu de facilitar la seva lectura i la comparació³⁰. En aquesta versió del mapa de la taxa d'atur les categories escollides difereixen en nombre (7) i en valors (del 15% al 40%) de les del primer per tal que puguin acollir adequadament el rang de valors de les dades actuals, que ara són considerablement superiors.

De nou en observar la distribució territorial de les zones que mostren els valors més elevats d'atur (superiors al 35%) aquestes es detecten a una zona de la carretera de Santa Creu a Gavà (1); Camps Blancs a Sant Boi de Llobregat (2); Sant Cosme a el Prat de Llobregat (3); Sant Ildefons a Cornellà de Llobregat (4); Pubilla Cases, la Florida i les Planes a l'Hospitalet de Llobregat (4); Sant Pere-Santa Caterina-La Ribera (5), Besòs-Maresme (6), Trinitat Nova, Trinitat Vella i Roquetes (7) a Barcelona; la Mina i la Catalana a Sant Adrià de Besòs (6); el conjunt de barris de la Serra d'en Mena a cavall dels municipis de Santa Coloma de Gramenet i Badalona (7); Sant Roc, el Gorg, la Salut (8), Bonavista i Pomar (9) en aquest darrer municipi; a Badia del Vallès (7) i, finalment, a la Guàrdia i Sant Josep a Sant Vicenç del Horts (10).

A part de les anàlisis que es deriven de la lectura individualitzada de cada mapa, cadascuna de les quals permet entendre la situació de l'atur a l'àrea metropolitana i a Barcelona en un moment determinat, una altra anàlisi que cal fer és el que es desprèn d'observar conjuntament totes dues representacions cartogràfiques, tant pel que es refereix a la variació percentual de la taxa d'atur com a la seva distribució territorial.

En el primer dels casos és constatable que la taxa d'atur s'ha incrementat notablement entre 1991 i 2011 veient la classificació de les dades que s'ha emprat en cada mapa. Si al primer 6 categories i valors entre el 10% i el 25% són suficients per

molt elevades que configuraven un territori molt vulnerable. Aquest continu es detecta, també, a l'any 2011 tal i com mostra el mapa elaborat per aquest any.

29 Les agrupacions censals són unes unitats territorials de caràcter estadístic i nivell submunicipal creades a partir de l'agrupació de les seccions censals de l'any 2011. La divisió s'ha elaborat per tal de minimitzar les deficiències mostrals de l'enquesta censal de l'any esmentat de manera que sigui possible realitzar explotacions de les dades amb un nivell de detall que permeti caracteritzar amb precisió el territori metropolità. Les agrupacions censals han estat delimitades tenint en compte que continguin un mínim de 4.500 habitants i que siguin territorialment coherents amb la resta de delimitacions administratives dels municipis, com els barris o els districtes. A l'àmbit metropolità de Barcelona s'han definit 411 agrupacions censals.

30 La impossibilitat de recuperar les bases cartogràfiques vectorials originals que es van utilitzar en l'elaboració del mapa de l'atur de l'any 1991 per a la seva modificació cromàtica utilitzant programari actual ha obligat a emprar la mateixa gamma de colors al mapa de 2011 perquè fossin comparables. Aquesta gamma de colors respon a les capacitats tecnològiques dels dispositius de dibuix que existien a l'any 1993. Aquest mateix impediment no ha permès duu a terme una comparació de les dades emprant procediments propis de l'anàlisi espacial amb sistemes d'informació geogràfica o altres tècniques quantitatives.

mostrar quina era la situació, al segon calen 7 classes i valors entre el 15% i el 40% per poder copsar la realitat actual. Així el que era valor màxim al 1991 passa a ser el valor intermedi al 2011 i per sobre d'ell apareixen tres noves categories. En quant a la causa d'aquest increment tant notable, aquesta fet és degut a la situació de crisi econòmica que es va iniciar a l'any 2008 i que ha tingut un gran impacte en la desocupació als municipis del territori metropolità.

En el segon dels casos, la distribució territorial de l'atur, els mapes posen en evidència que en aquests vint anys les taxes d'atur més altes es registren en les mateixes localitzacions. En totes dues representacions apareixen barris com Sant Cosme, Camps Blancs, Sant Ildefons, la Florida, les Planes, Torre Baró, Ciutat Meridiana, la Mina, Sant Roc, Pomar, Bonavista, etc, als quals s'hi afegeixen de nous que en els darrers anys han patit intensament la davallada en l'ocupació (per exemple a Barcelona, a l'Hospitalet de Llobregat, a Cornellà de Llobregat o a Sant Vicenç del Horts), la qual cosa indica que a l'àmbit de l'àrea metropolitana de Barcelona existeixen territoris que romanen en situació de crisi de manera sostinguda i, per tant, que existeix una població en una situació continuada de vulnerabilitat que pateix els efectes negatius de la desigualtat social. Si a més d'emprar les dades sobre l'evolució espacio-temporal de la taxa d'atur per a identificar al territori metropolità les zones que són més vulnerables, s'utilitzen altres fonts d'informació que centren el seu interès

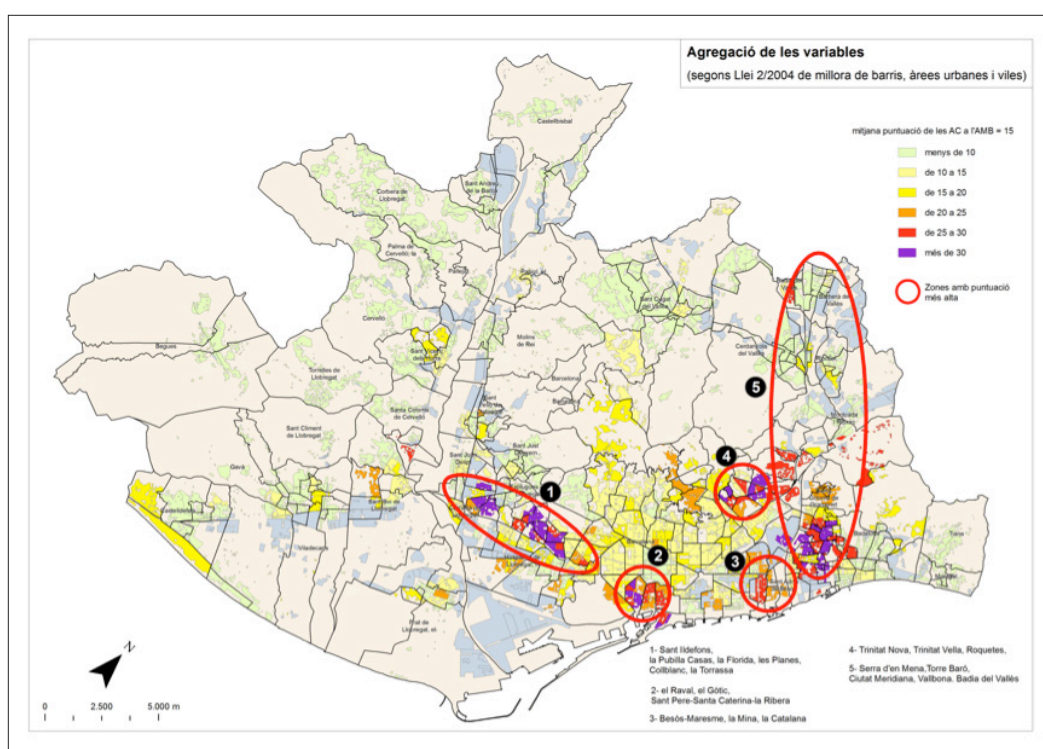


Figura 5. Mapa amb l'agregació de les setze variables que enumera el decret 369/2004 que desenvolupa la Llei 2/2004 de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen atenció especial per a l'àmbit metropolità de Barcelona a nivell d'agrupacions censals.

Elaboració pròpia.

en la identificació de zones que pateixen situacions de desigualtat, és possible advertir que les “zones vermelles” descrites anteriorment tornen a ser presents.

La primera font de dades, que es mostra a continuació en la figura 5, s’obté en utilitzar els criteris que estableix el decret 369/2004³¹ que desenvolupa la Llei 2/2004 de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen atenció especial. Aquesta norma té com a objectius, per una banda, “ la detecció de les àrees amb riscos de segregació social i de concentració de situacions de necessitat social en zones urbanísticament deficitàries (nuclis antics, polígons d’habitatge i zones d’urbanització marginal)” i, per una altra, “dotar a les administracions catalanes d’instruments per tal d’intervenir en les millores de barris, àrees urbanes i viles que, per les seves condicions” es troben en situació de desigualtat envers altres espais urbans i que, per tant, “requereixen d’atenció especial per part dels poders públics”³².

Concretament, la normativa defineix les zones d’atenció especial com a aquells barris o aquelles àrees urbanes geogràficament diferenciables, majoritàriament destinades a habitatges habituals, que es trobin o es puguin trobar en situacions en què es detectin processos de regressió urbanística (degradació de les edificacions, dèficit d’equipaments, insuficiència o manca d’urbanització), problemes de caràcter demogràfic (pèrdua o envelliment de la població, creixements o decreixements massa accelerats), presència de problemes econòmics, socials i ambientals greus o la persistència de dèficits socials i urbans. Per avaluar aquestes situacions, el decret estableix una sèrie de criteris a tenir en compte que comporten l’elaboració d’un total de setze indicadors estadístics, quatre per a cada grup de processos de regressió, que permeten caracteritzar adequadament aquestes àrees que estan necessitades d’atenció especial. Les dades obtingudes amb els indicadors són representades cartogràficament per tal d’establir amb exactitud la localització d’aquests territoris. La imatge a la qual es fa referència és, precisament, la que mostra l’agregació de les setze variables que enumera el decret per a l’àmbit metropolità de Barcelona a nivell d’agrupacions censals amb l’objectiu d’obtenir una única imatge de resum que identifiqui clarament la situació geogràfica de les dites zones vulnerables³³. Cadascuna de les agrupacions censals està acolorida en relació a la mitjana de puntuació de totes elles a l’àrea metropolitana de Barcelona, en aquest cas 15 punts, de manera que les que es troben per sobre d’aquest llindar es corresponen amb les zones que requereixen una atenció especial segons els criteris que fixa la llei.

La segona font està representada pel mapa de la figura 6 que mostra mitjançant una representació cartogràfica superficial de densitat el nombre de llars ateses per Càritas Diocesana en l’àmbit metropolità barceloní a l’any 2013³⁴.

31 Disponible a goo.gl/Phx9tg

32 Nel·lo, 2009

33 Ruiz et al., 2015

34 Galeano et al., 2016. Com indiquen els autors al text, per aconseguir aquesta representació s’han efectuat diversos procediments amb les dades proporcionades per Càritas Diocesana que inclouen la seva harmonització, la geocodificació de les mateixes a partir de les adreces postals de cadascuna de les atencions que duu a terme aquesta organització, la seva agrupació a la corresponent secció censal de referència i la representació cartogràfica superficial de densitat.

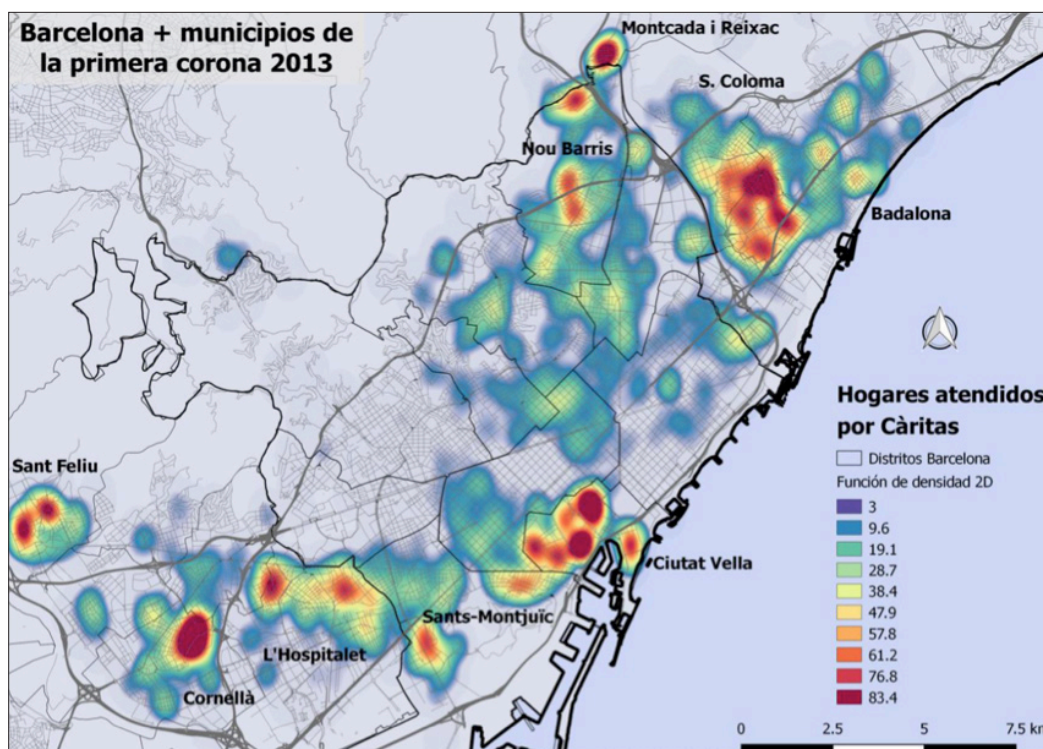


Figura 6. Mapa de les llars ateses per Càritas Diocesana a Barcelona i els municipis de la primera corona metropolitana a l'any 2013
Font: Galeano et al., 2016.

Si s'observen totes dues representacions cartogràfiques i, també, les que es mostren als mapes de la taxa d'atur dels anys 1991 i 2011, es pot constatar que les zones més vulnerables, les anomenades "zones vermelles" (que en tots els casos apareixen representades amb colors càlids més intensos), són majoritàriament coincidents. Apareixen barris com Sant Ildefons a Cornellà de Llobregat (1); la Pubilla Casas, la Florida, les Planes, Collblanc i la Torrassa a l'Hospitalet de Llobregat (1); el Raval, el Gòtic, Sant Pere-Santa Caterina-la Ribera (2) i Besòs-Maresme (3) a Barcelona; la Mina i la Catalana a Sant Adrià de Besòs (3); Trinitat Nova, Trinitat Vella i Roquetes a Barcelona (4) i la línia que segueix el riu Besòs des de la Serra d'en Mena (al límit municipal entre Santa Coloma de Gramenet i Badalona), passant per Torre Baró, Ciutat Meridiana i Vallbona a Barcelona, fins a arribar a Badia del Vallès (5). Per tant, és possible afirmar que existeixen unes persistències territorials i temporals de la desigualtat social a la ciutat de Barcelona i el seu entorn metropolità. La constatació d'aquestes persistències obliga a realitzar diverses reflexions que puguin fer entendre quines són les causes i les conseqüències d'aquesta continuïtat.

Causes i conseqüències de les “zones vermelles”

Per establir les causes que permeten comprendre la persistència espacio-temporal d'aquests espais de desigualtat, cal analitzar aquests territoris des dels punts de vista històric, territorial, urbanístic i social per veure quan, on i com es va produir la seva gènesi i quina ha estat la seva evolució des d'aquell moment fins a l'actualitat. És necessari observar la manera en què van ser concebuts, el lloc on es van implantar, el teixit urbà sobre el qual es van desenvolupar, les característiques de la tipologia edificatòria que es va escollir per construir-los (si van ser generats de bell nou) i com va ser executada, quines dotacions, equipaments i serveis s'hi van ubicar, quin tractament es va fer de l'espai públic i quines eren les característiques de la població que hi va anar a viure. Aquests elements són els que permeten caracteritzar aquestes zones i faciliten la comprensió del perquè de la seva situació actual.

Com en qualsevol societat d'economia capitalista la gènesi dels espais en crisi metropolitans respon a la necessitat del propi sistema (la qual cosa indica l'existència d'una voluntat) de crear territoris que li siguin favorables i en els quals pugui obtenir les plusvàlues que li permetin reproduir-se i evolucionar. El desenvolupament desigual del territori i les contradiccions que això comporta (la mateixa existència de llocs rics i llocs pobres n'és una), beneficia al capital perquè és en aquests espais menys afavorits on el valor dels factors de producció sol ser més baix. Per exemple, la concentració en determinades àrees de les classes obreres que proporcionen mà d'obra barata beneficia a les economies d'aglomeració³⁵.

En el cas de la metròpoli barcelonina, l'origen d'aquests espais sol estar vinculat als creixements urbans esdevinguts majoritàriament als anys 1960 i 1970 (encara que n'hi ha d'històrics localitzats als centres de les ciutats, com seria el cas del Raval a Barcelona, i d'altres apareguts a la dècada dels anys 1920), relacionats amb les onades migratòries de caràcter econòmic provinents de la resta d'Espanya (també amb el trasllat de població assentada en infrahabitatges a diverses zones de Barcelona) que es van produir en aquells moments a la ciutat i a la seva àrea metropolitana. Les arribades de població varen provocar una forta demanda d'habitatges que van ser promoguts en gran nombre principalment des de canals públics (Patronat Municipal de l'Habitatge, Obra Sindical del Hogar, Instituto Nacional de la Vivienda), però també des de la voluntat dels actors privats, i sovint van anar acompanyats d'una inexistent, limitada o, fins i tot, interessada regulació normativa que va afavorir els processos especulatiu.

Pel que fa a la seva localització geogràfica, aquesta es va donar en territoris perifèrics que fins al moment no havien estat ocupats o, inclús, havien estat descartats per establir altres assentaments degut a les seves característiques. Espais de difícil accés, amb una orografia molt complicada (pendents pronunciades: zones a Collserola, Serralada de Marina), amb condicions ambientals adverses (excés d'humitat ambiental a Ciutat Meridiana, zones inundables al Bon Pastor) i on el creixement urbà ha fet aparèixer, amb el transcurs dels anys, elements que trinxen el territori

35 Harvey, 2014

i incrementen l'efecte divisor que aïlla encara més aquestes zones (xarxa viària, xarxa ferroviària). Acostumaven a ser zones de frontera (La Mina, Badia del Vallès, Serra d'En Mena), "racons de ciutat" (Ciutat Meridiana, Torre Baró, Singuerlín-Can Franquesa) i, en general, espais externs més enllà de la ciutat històrica i consolidada (Zona Franca, Barri Besòs, Trinitat Nova). Tot plegat comporta una fragmentació del territori i, també, una segregació social³⁶ que, com exposa Delgado, poden tenir la funció de "mantenir la distància" entre aquests espais i altres zones residencials o de serveis.³⁷

Quant als teixits residencials aquests àmbits van sorgir, generalment, per la creació de noves zones d'habitatge o per la transformació de teixits pre-existents (Singuerlín: ciutat jardí petita burgesia de Barcelona, autoconstrucció als anys 1920 dels immigrants aragonesos i murcians que treballaven a l'Exposició Universal de 1929, convertits en blocs als anys 1960). En tots dos casos acostumaren a prendre la forma de blocs plurifamiliars isolats, una tipologia edificatòria que permetia satisfer adequadament la intensa demanda d'habitatges resultat dels corrents migratoris esdevinguts a l'època, perquè ofería la possibilitat d'encabir un elevat nombre d'habitants sense haver d'ocupar grans espais. Conseqüentment en aquestes zones es dona una densitat de població molt alta que, encara que per si mateixa no és un factor advers, en combinació amb altres circumstàncies i amb el transcurs del temps pot conduir a situacions de conflicte.

Respecte de les característiques de la tipologia edificatòria de blocs escollida per desenvolupar aquestes zones, aquests solien ser de baixa qualitat constructiva i, en alguns casos amb el transcurs dels anys, han desenvolupat patologies de l'edificació (aluminosi, humitats). Igualment, hi havia àrees on els immobles estaven mancats d'instal·lacions adequades (ascensors, balcons; hi ha zones on aquestes carències encara existeixen avui en dia) i tenien dimensions o alçades interiors força reduïdes. En casos concrets s'identifiquen tipologies d'autoconstrucció (Torre Baró).

Quant a l'espai públic aquest solia estar sense finalitzar. Era habitual que el promotor públic o privat construís els habitatges i deixés de banda qualsevol intervenció en l'entorn. Això significava que hi havia una notable manca de dotacions, equips i serveis, entre els quals hi destacava especialment els del transport públic, que en la seva absència isolaven encara més aquests territoris i que, quan acaben arribant, ho fan molt tard.

Finalment, la població que es va instal·lar en aquests nous creixements urbans acostumava a ser, com ja s'ha mencionat amb anterioritat, immigrada o provinent de real·lotjaments des de zones d'infrahabitatge. En analitzar el perfil de la població que habita en aquestes àrees, mitjançant l'ús de mapes temàtics que s'han elaborat a partir de les dades provinents del Cens de Població de l'any 2011 i es que representen sobre les delimitacions residencials de les agrupacions censals, es poden advertir certes característiques socials que comparteixen els seus habitants. Aquestes

36 Borja, 2004

37 Delgado, 2017

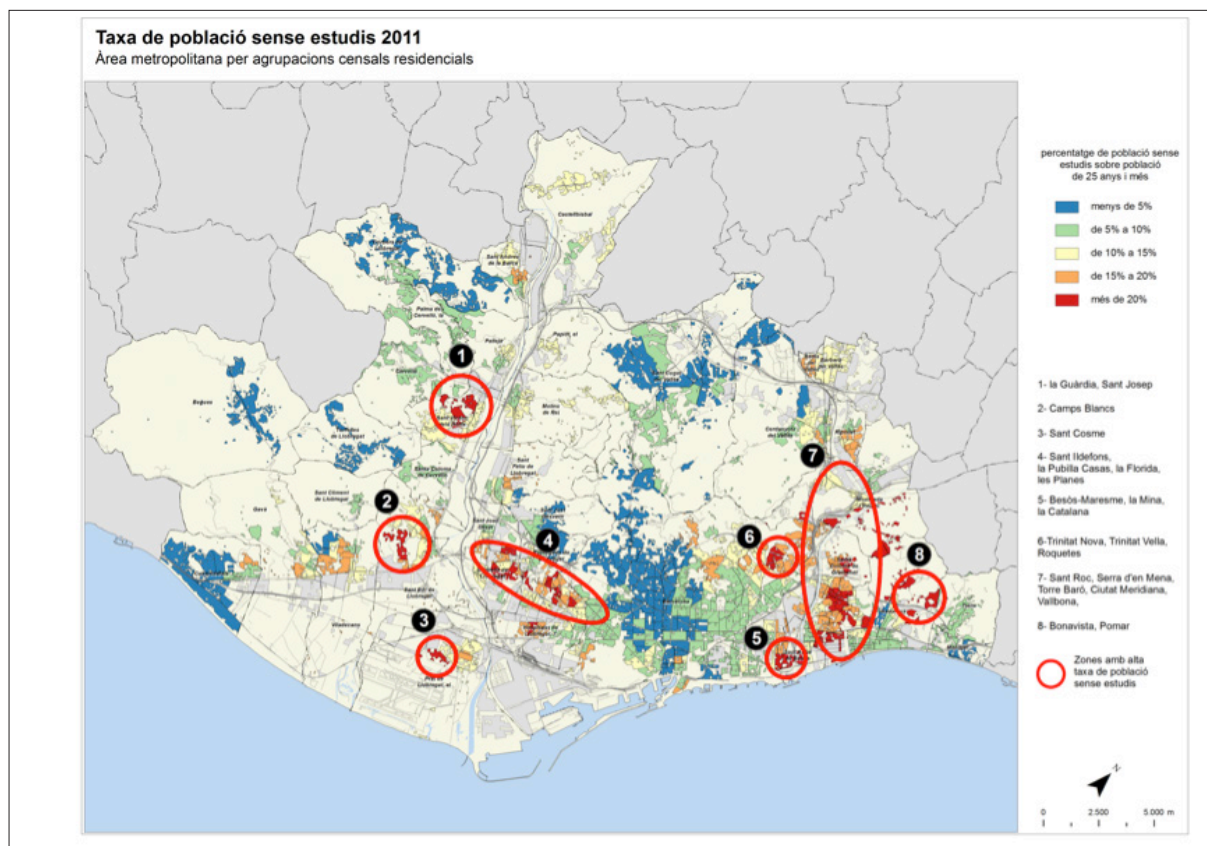


Figura 7. Mapa de la taxa de població sense estudis. Àrea metropolitana per agrupacions censals. Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de Població de l'any 2011.

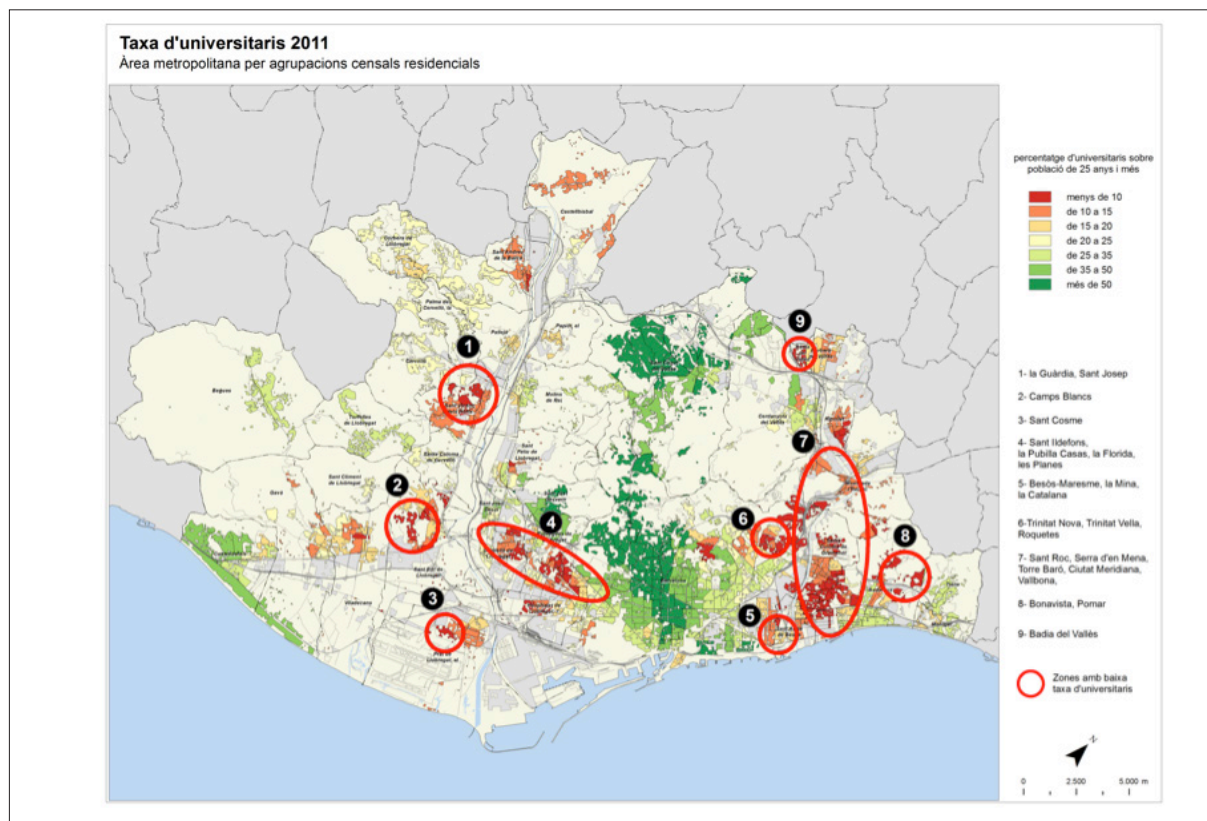


Figura 8. Mapa de la taxa d'universitaris. Àrea metropolitana per agrupacions censals. Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de Població de l'any 2011.

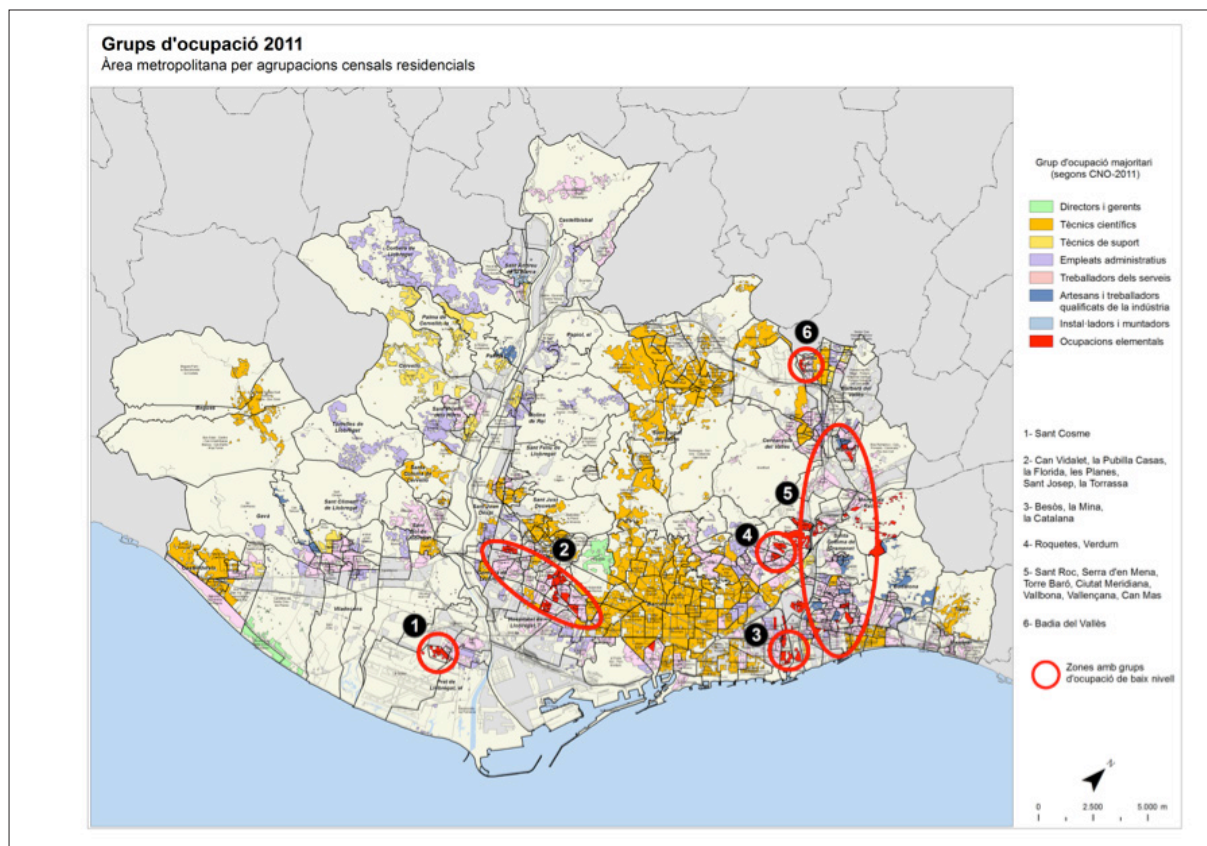


Figura 9. Mapa dels grans grups d'ocupació. Àrea metropolitana per agrupacions censals. Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de Població de l'any 2011.

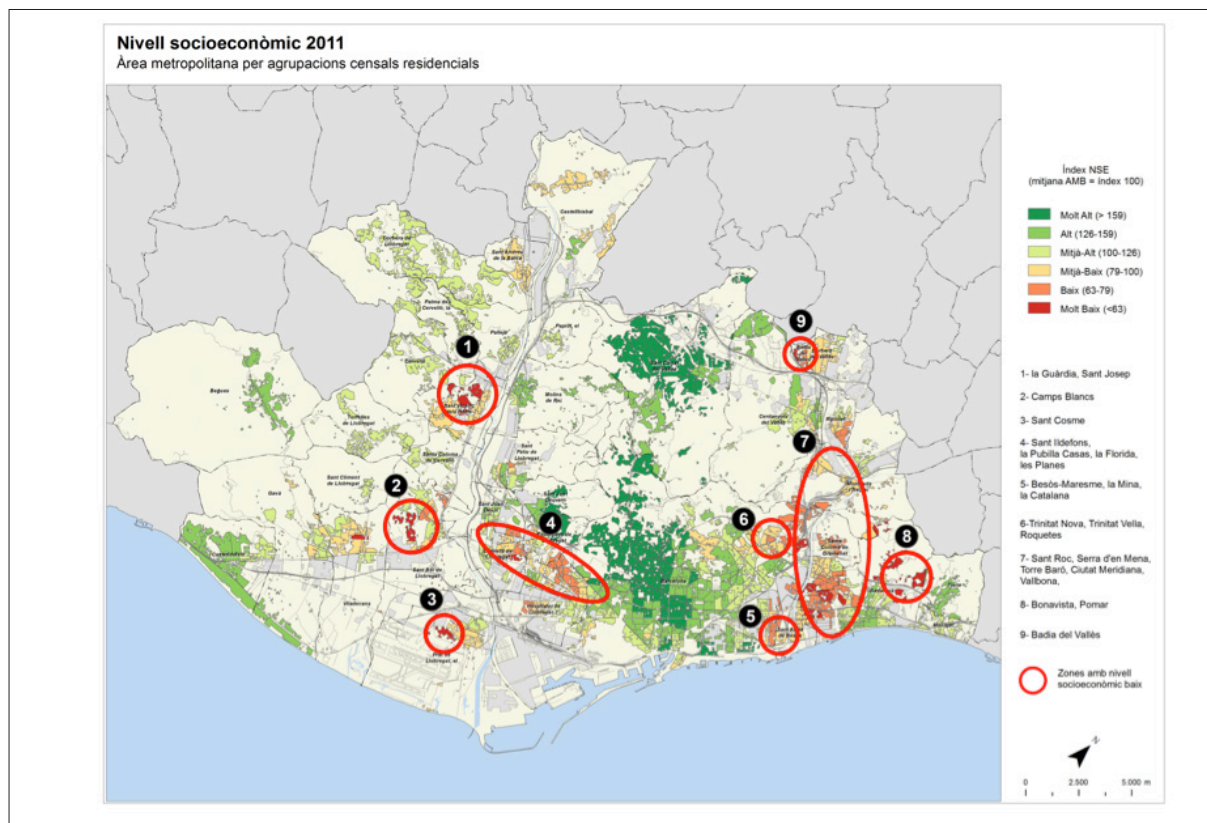


Figura 10. Mapa del nivell socioeconòmic. Àrea metropolitana per agrupacions censals. Elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de Població de l'any 2011.

inclouen un elevat percentatge d'individus sense estudis (figura 7), baixes taxes de població amb estudis universitaris (figura 8), molta ocupació en sectors vinculats als serveis i a les ocupacions elementals (figura 9) i un nivell socioeconòmic per sota de la mitjana de l'àrea metropolitana de Barcelona (figura 10). Aquest perfil ciutadà s'ha mantingut, amb relatius pocs canvis, amb el transcurs del temps. Tot i els processos de substitució de la població que s'han produït recentment al territori metropolità amb l'arribada d'immigració estrangera, les persones nouvingudes que han reemplaçat als habitants originals dels espais en crisi continuen encaixant en el perfil socioeconòmic descrit.

Quant a les conseqüències de la coincidència espacial, la continuïtat temporal i l'acumulació d'aquests factors adversos, aquestes passen per l'accentuació de la vulnerabilitat d'aquests territoris, especialment en situacions de recessió econòmica com l'actual, i per la cronificació d'aquests fenòmens en uns espais que poden esdevenir territoris de marginació, exclusió i desigualtat i patir, com a conseqüència d'això, processos d'estigmatització de difícil solució. Que en els mateixos llocs en un interval tant llarg de temps es continuïn produint les mateixes situacions porta a reflexionar sobre el que no s'ha fet adequadament, o el que s'ha deixat de fer, o si aquests són "espais necessaris" que han d'existir perquè el sistema acumuli en ells algunes de les seves contradiccions i, també, a assumir que qualsevol acció que



Figura 11. Nous blocs d'habitatges al barri del Bon Pastor de Barcelona construïts per a reallotjar els veïns de les cases barates enderrocades que patien deficiències.

Fotografia de l'autor.

es plantegi hauria d'intentar evitar que aquestes situacions es perllonguin per més temps i esdevinguin estructurals, si no és que ja ho són.

En aquest sentit caldria analitzar les polítiques que s'han aplicat en aquestes àrees al llarg dels anys en matèria de regeneració urbanística, econòmica i social amb l'objectiu de millorar les seves condicions, quins han estat els resultats de les mateixes i quines actuacions cal emprendre d'ara endavant per revertir la situació.

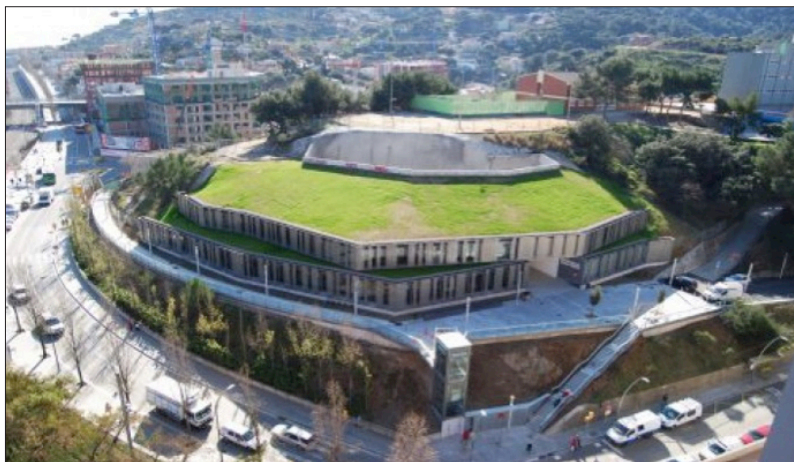


Figura 12. Biblioteca Zona Nord a Ciutat Meridiana. Inaugurada al 2009, dona servei als habitants d'aquest barri i als de Vallbona i Torre Baró. La seva arquitectura monumental, moderna i de qualitat, contrasta fortament amb les característiques i condicions de la resta de les edificacions de la zona.

Font: <http://lameva.barcelona.cat/noubarris/ca/historia-del-barri-de-ciutat-meridiana>

Accions a les "zones vermelles"

Com ja s'ha descrit en l'apartat anterior la gènesi dels espais en crisi respon a una sèrie de factors que condicionen la seva existència, la seva evolució i la seva situació actual respecte de la incidència negativa que sobre ells i la seva població té la desigualtat social. Alguns d'aquests factors són difícilment reversibles, com seria el cas dels aspectes històrics vinculats al seu origen o els relatius a la seva localització geogràfica (excepte si es plantegen mesures radicals que suposin la reconsideració total d'aquests espais per la via de la seva supressió i relocalització), però sobre d'altres sí que es possible efectuar actuacions orientades a la disminució de les situacions problemàtiques que experimenten, concretament els referits als aspectes urbanístics i socials. En aquest sentit les administracions públiques responsables de restituir els equilibris territorials han intervingut en tots dos àmbits.

En els darrers decennis les estratègies dels governs locals i supralocals i les polítiques urbanes que aquests han dut a terme han estat enfocades, generalment, cap el que podríem anomenar "l'eix urbanisme-desenvolupament econòmic"³⁸. En aquest context el pes de l'activitat urbanística, entesa des d'aquesta perspectiva que podríem qualificar com a pragmàtic-possibilista³⁹ i uniformitzadora de l'espai urbà, ha estat molt important, quasi exclusiva.

38 Subirats, 2013

39 En el sentit de la utilitat i el valor pràctic d'aquesta activitat i, també, en referència a que duu a terme aquelles reformes que es creu que són practicables, encara que això suposi acceptar renúncies a accions que poden ser necessàries però més difícils d'assolir.

Quan s'observen sobre el terreny els espais en crisi (vegi's figures 11, 12 i 13), es detecta que en tots ells els esforços que s'han dut a terme des de les instàncies públiques en l'àmbit urbanístic, amb l'objectiu d'igualar les seves condicions d'habitabilitat a les de la resta de la ciutat consolidada, han estat molt importants. Seguint les línies argumentals que apuntava Oriol Bohigas en el seu text "Reconstrucció de Barcelona"⁴⁰ d'actuar en l'espai d'ús públic "amb la doble intenció de fer-ne un equipament de qualitat i convertir-lo en un punt de generació de transformacions espontànies", "d'homogeneïtzar quantitativament i qualitativament la ciutat", "significar urbanament la perifèria" i "monumentalitzar-la", s'ha dotat aquests territoris

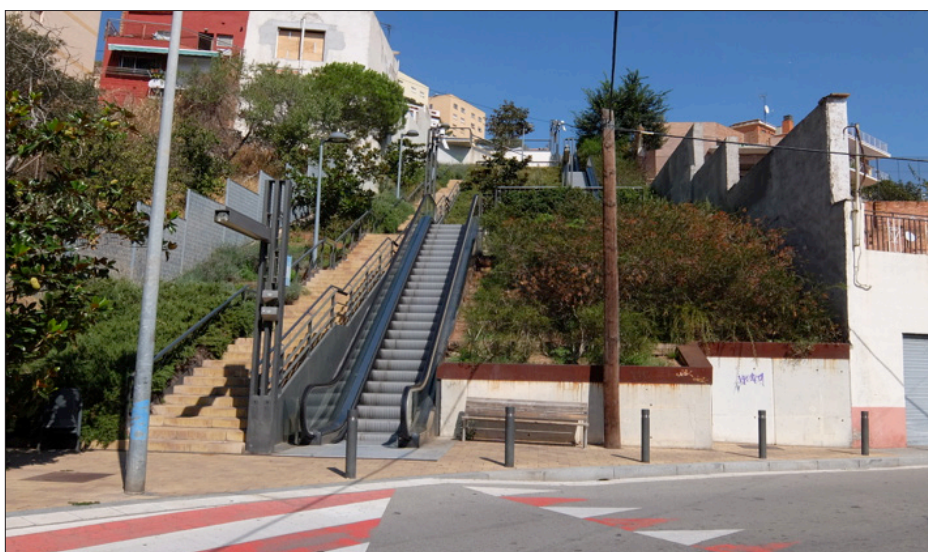


Figura 13. Escalles mecàniques al barri de Singuerlín, a Santa Coloma de Gramenet. La localització del barri als vessants de la Serralada de Marina comporta l'existència de forts pendents que dificulten els desplaçaments de la població que hi habita i fa necessària la instal·lació d'infraestructures que els faci possibles.

Fotografia de l'autor.

dels equipaments dels que estaven mancats (biblioteques, instal·lacions esportives comunitàries, serveis d'atenció a la ciutadania), s'ha actuat en l'espai públic (parcs, espais de lleure infantil, vialitat), s'ha treballat en la millora de les condicions dels habitatges (noves construccions destinades a substituir aquelles que patien greus deficiències, rehabilitacions derivades de l'existència de patologies constructives, instal·lació d'ascensors, rehabilitació de balcons, reformes per a la millora de l'eficiència energètica), s'ha facilitat l'arribada del transport públic de superfície i, especialment, del subterrani (metro).

Totes aquestes actuacions necessàries orientades a la millora de la qualitat urbana, la dignificació dels espais públics i el reequilibri territorial, han tendit cap a la resolució de problemes de caràcter conjuntural, intentant revertir situacions concretes que es podien resoldre en el curt termini de manera específica i que estaven vinculats a l'espai físic en el sentit ampli del terme (les anomenades col·loquialment "actuacions en la pedra") o fins i tot en certs casos, han tingut la finalitat de "millorar

40 Bohigas, 1985

la oferta de la ciutat, parlant ara purament en termes empresarials", "de no deixar cap territori sense redimir per la via del projecte i del monument, per arquitecturitzar-ho tot a tota costa"⁴¹, de generar un "paisatge normalitzat"⁴².

És necessari comprendre, però, que només duent a terme intervencions d'aquesta mena, que probablement són més fàcils i ràpides de realitzar que d'altres, les situacions que es detecten en el espai en crisi no podran ser resoltes. Tot i que és necessari mantenir-les per continuar millorant les condicions de vida de la ciutadania "portes enfora", és a dir a l'espai públic mencionat anteriorment, la seva capacitat de generar les "transformacions espontànies" i d'actuar com a "motor d'una regeneració de l'entorn sota la iniciativa dels mateixos usuaris, àdhuc provocant un nou equilibri de la demografia, sovint malmesa per la persistència de les baixes condicions físiques i la manca d'una estructura d'habitabilitat i de significació i representació urbanes" a les quals es referia Bohigas⁴³ és limitada perquè no aconseguen trencar ni la desigualtat, ni la injustícia social. Per aquest motiu, és imprescindible centrar el focus d'atenció i els esforços en accions de caràcter estructural a més llarg termini que incloguin un ventall de temes d'abast transversal que focalitzin la seva atenció en la resolució de les situacions relacionades amb els factors socials, culturals o ambientals, és a dir, les que tenen a veure principalment amb les condicions de vida "portes endins" de les ciutadanes i els ciutadans. El punt fonamental és advertir que no és possible formular els problemes socials en qüestions d'espai, ni resoldre satisfactòriament les disfuncions socials que es produeixen a la ciutat parlant exclusivament de patologies de l'espai⁴⁴.

L'existència i persistència dels territoris en crisi metropolitans són el reflex de l'orientació que ha predominat fins ara: tot i el temps transcorregut i els esforços esmerçats en el camp de l'urbanisme, continuen existint aquestes zones deficitàries on es mantenen situacions de desigualtat conseqüència, principalment, de l'evolució negativa d'aquests factors socials i l'afectació que tenen sobre els sectors més febles de la ciutadania que, en un cicle que sembla no tenir final, ocupen reiteradament els espais metropolitans que es troben en depressió.

Quant a l'àmbit social cal reconèixer que si bé s'han desenvolupat accions de treball prou significatives, aquestes potser no ho han tingut la intensitat o el recorregut necessaris⁴⁵. Si a l'equació s'hi afegeix una situació de regressió econòmica com l'actual en què les desigualtats entre els diferents col·lectius ciutadans s'han accentuat fins a límits insostenibles, l'opció de no abordar aquest enfocament hauria

41 Delgado, 2017

42 Capel, 2007

43 Bohigas, 1985

44 Lefebvre, 1978

45 Aquest seria el cas de les intervencions dutes a terme en el marc de la Llei de Barris. La visió integral i transversal amb la qual es plantejaven els seus objectius va suposar un punt d'inflexió molt positiu en l'àmbit de les polítiques de regeneració urbana. Malauradament, el programa anual de subvencions que preveia la norma pel finançament dels projectes de millora de barris, no va continuar més enllà de l'any 2010 quan, de nou com a conseqüència de la crisi econòmica, es va aturar abruptament.

de ser descartada. Les agendes municipals i supramunicipals haurien, a partir d'ara, d'orientar-se en aquesta direcció centrant definitivament el seu focus d'atenció en els components socials mitjançant l'elaboració de les normatives legislatives que regulin adequadament les matèries que els ens locals tinguin assignades en el seu marc competencial en aquest camp.

En aquest sentit, l'objectiu principal hauria de ser la consecució d'una societat suficientment forta que sigui capaç de superar les circumstàncies adverses a què s'hagi d'enfrontar, potenciant en cada comunitat aquelles coses que tingui de positives i que estan relacionades amb els drets ciutadans, la igualtat d'oportunitats, els ingressos justos i la riquesa suficient per a poder desenvolupar una vida digna. Això s'aconseguirà si es destinen els recursos econòmics necessaris que permetin incidir en el reforçament de les polítiques que fomentin els serveis a les persones especialment en els camps dels drets a l'educació (amb especial èmfasi en la de nivell superior que en aquests moments està seguint una dinàmica evolutiva que condueix cap a l'exclusió de les classes socials amb menys recursos d'aquests estudis), la sanitat i la cultura. Cal continuar desenvolupant accions que propiciïn la cohesió dels col·lectius ciutadans, que enforteixin les relacions intergeneracionals i interculturals, que millorin el processos d'acolliment de les persones nouvingudes, que evitin la generació de conflictes o, en el seu defecte, els ajudin a resoldre⁴⁶. Especialment, cal activar actuacions que proporcionin a la ciutadania, en particular a tots aquells col·lectius en situació de risc i, singularment, als d'edats més joves, els recursos necessaris per assolir els estàndards de vida desitjables, ja sigui a través de l'habilitació des de les instàncies públiques de nous mecanismes de redistribució de la riquesa, o a través de l'establiment de prestacions socials compensatòries (per exemple, rendes per fills) o mitjançant l'increment de l'oferta de l'ocupació.

En relació a aquest darrer aspecte, la possibilitat d'influir en les tendències dels corrents macroeconòmics globals potser queden massa lluny de les capacitats de les polítiques municipals, però en canvi, sí que poden ser abastables accions d'índole local que desenvolupin activitats econòmiques de proximitat, que ofereixin llocs de treball de qualitat i laboralment justos, basades en sistemes d'organització voluntària entre iguals on no intervinguin intermediaris que aprofitin en el seu benefici la voluntat de col·laborar dels ciutadans, que caminin cap a una economia no mer-

46 Pel que es refereix a les relacions intergeneracionals, les estadístiques demogràfiques a l'àrea metropolitana de Barcelona mostren una tendència a l'envelliment de la població que continuarà accentuant-se, per una banda, per l'arribada progressiva a edats avançades de les generacions plenes i, per una altra, per l'augment de l'esperança de vida, que farà créixer significativament els grups d'edats molt avançades i, tot plegat, comportarà un ascens dels índexs d'envelliment, de sobreenvelliment i, especialment, de dependència. En quant a les relacions interculturals, les mateixes dades indiquen que, encara que a curt termini el saldo migratori de Barcelona i el seu entorn serà negatiu, a mitjà termini serà positiu degut a l'augment d'arribades internacionals de població (Ruiz et al., 2016). Si s'atén a les previsions de l'informe sobre les perspectives de la població mundial que elabora l'Organització de Nacions Unides (ONU), els creixements més grans de població es donaran als països menys desenvolupats del món, la majoria dels quals es localitzen a l'Àfrica subsahariana, la qual cosa pot fer esperar significatives arribades de població a Europa des d'aquests països (UN, 2015).

cantil per mitjà d'accions deslligades del mercat (relacionades, per exemple, al desenvolupant del cooperativisme o de la reciprocitat) i permetin revertir la tendència a la desigualtat creixent⁴⁷.

En tots els casos és imprescindible tenir present, per una banda, la tasca d'aquells agents que estan treballant al territori en projectes de l'àmbit social i que amb la seva experiència poden aportar una visió complementària a la que es té des de les institucions. Per altra banda, l'experiència de la pròpia ciutadania que és la qui pateix les situacions de desigualtat i habita els espais en crisi i, per tant, coneix millor que ningú les situacions que s'hi donen. La posada en comú de tots dos enfocaments, l'institucional que té la capacitat d'impulsar els instruments econòmics i legislatius necessaris per a atacar les desigualtats i la dels agents i la ciutadania que coneixen el dia a dia dels espais en crisi, facilitaria el treball en xarxa i oferiria la visió transversal que cal per a enfrontar el problema.

El temps del despotisme il·lustrat i de les decisions imposades que a vegades s'ha practicat des de les institucions, ara hauria de quedar definitivament arraconat i hauria de ser substituït per "una nova forma de planificar i construir la ciutat comptant amb els ciutadans"⁴⁸.

Probablement totes aquestes actuacions siguin molt més complexes de dur a terme que les efectuades fins ara. Hauran d'enfrontar-se a les resistències del conjunt del sistema, requeriran un ampli, i sempre difícil, acord polític i social que permeti dissenyar-les, desenvolupar-les, adaptar-les als canvis fins que arribin a consolidar-se, demanaran estar ben dotades econòmicament per a que puguin reeixir i, també, necessitaran la visió estratègica suficient per esperar el temps que sigui necessari per tal que arribin a donar els resultats desitjats, però són imprescindibles si es vol revertir la situació de desigualtat social que es viu a la metròpoli barcelonina. L'error no estarà en plantejar i provar de tirar endavant totes aquestes iniciatives i fracassar en l'intent, sinó en romandre passius davant la situació detectada.

Planejament urbanístic metropolità i "zones vermelles". Cap a un planejament urbanístic amb contingut social.

El planejament urbanístic actua com a instrument generador i transformador de l'espai urbà i, en aquesta funció que fa, la seva vinculació amb els espais en crisi és molt important tal i com s'ha exposat en l'apartat anterior. En relació a l'existència i manteniment en el temps d'aquests espais en crisi a Barcelona i la seva àrea metropolitana és fonamental, per tant, posar en qüestió el paper que han de jugar els futurs plans urbanístics que s'estan desenvolupant al territori metropolità, concretament el nou Pla Director Urbanístic Metropolità (PDU) que ha de substituir al Pla General Metropolità (PGM) aprovat al 1976 i que encara és vigent.

Un primer aspecte fonamental a considerar, condició prèvia *sine qua non* a la confecció de qualsevol normativa de planejament urbanístic metropolità, és que

47 Mason, 2016

48 Capel, 2006

des de les totes les administracions implicades en l'elaboració del nou PDU hi hagi una reflexió en profunditat respecte quin ha de ser el model de societat metropolitana que es vol construir pel futur. En aquest sentit el document "Pla d'Actuació Metropolitana. Mandat 2015-2019"⁴⁹ que va presentar l'Àrea Metropolitana de Barcelona al juny de 2016, apunta un bon seguit de qüestions a tenir en compte al respecte de l'esdevenidor de la metròpoli barcelonina. D'entre totes elles, l'èmfasi més important es posa en la situació de crisi social que s'està vivint en aquest territori, com a conseqüència de la crisi econòmica, i en la importància de centrar les actuacions en la situació vital de la ciutadania que, en definitiva, és la que dona sentit a l'existència d'institucions públiques com les que promouen l'esmentat pla. El document menciona, concretament, com a eixos fonamentals de treball la lluita contra les desigualtats que es produeixen a Barcelona i el seu entorn, la recuperació de la cohesió social, el manteniment i millora de la qualitat de vida dels ciutadans i la construcció d'un territori compartit i inclusiu, per al benestar, la convivència i la igualtat d'oportunitats.

Per la seva banda el PDU, encara en una etapa molt incipient de la seva definició i desenvolupament centrada en la generació del que ara s'acostuma a nomenar el "relat" del propi pla i en l'elaboració d'alguns estudis temàtics previs que han de servir de base per a establir les seves directrius, sembla orientar-se una altra vegada cap a intentar resoldre "aquelles coses que es puguin fer des de l'urbanisme", en el que es pot qualificar com una concepció convencional i incompleta d'aquesta disciplina, la que té els seus fonaments en el binomi urbanisme-desenvolupament econòmic i treballa de "portes enfora".

S'apunta que potser el planejament promogut des del sector públic ha de "recuperar la força de convèncer i suggerir", orientant-se cap a la "promoció i fixació de regles" i passant el protagonisme cap al sector privat i corporatiu perquè aquest té la capacitat de finançar projectes, sense deixar, però, que al fer aquesta cessió apareguin desenvolupaments especulatiu⁵⁰. Contradictòriament, al mateix temps s'afirma que deixar en mans del sector privat l'urbanisme i el planejament s'ha demostrat que és un error i que la voluntat del neoliberalisme de prescindir de l'acció pública en aquesta matèria porta al fracàs. A aquestes idees se n'afegeixen d'altres de caràcter molt general, que indiquen que el pla haurà de tenir "múltiples capes, (layers)", que "haurà de tenir en compte escales diverses", que haurà de ser "comprensible" i la seva posada en marxa "controlada i transparent", que haurà de ser un "marc capaç de guiar el futur sistema metropolità que és incert i canviant" i que haurà de comptar amb "estratègies innovadores". Tot plegat un conjunt d'indicacions encara força inconcretas que no defineixen el veritable sentit de la nova norma, ni el model de ciutat que es vol assolir.

Si s'atén al guió que marca el Pla d'Actuació i a les situacions de desigualtat detectades en els espais en crisi objecte d'anàlisi d'aquest text, s'hauria d'aprofitar

49 AMB, 2016

50 Busquets, 2013

l'oportunitat que representa la redacció del nou PDU per donar un tomb a la concepció estreta de l'urbanisme que encara sembla prevaler, aquella que identifica el territori com a valor monetari i generador de plusvàlues, enfocant-la cap a la funció social que s'espera que tingui aquesta disciplina, per tal que, en primer lloc, el pla pensi de "portes endins" i, a continuació, ho faci de "portes enfora". Capel⁵¹ ho expressa així: "primer els objectius socials i polítics, després l'urbanisme i la construcció de la ciutat". L'estratègia adequada hauria de passar per establir actuacions "duals i coordinades"⁵² que treballessin els aspectes relacionats amb les qüestions socials i aquells que ordenen el territori com a contenidor de les activitats humanes per arribar, així, a desenvolupar un model d'urbanisme complet. En aquest sentit, per afavorir la transversalitat que aquesta reorientació necessita, seria convenient la revisió i reformulació de les estructures administratives que, principalment des de l'àmbit públic, es dediquen a les tasques de l'ordenació del territori i de l'urbanisme, així com la reestructuració de la divisió del treball que en elles s'hi sol donar massa dominat pel monolitisme professional, perquè la manera en que estan concebudes i organitzades fa difícil aquesta necessària transició.

Per tant, si hi ha un replantejament en la concepció de l'urbanisme metropolità i dels instruments normatius i tècnics que s'estan començant a definir, amb una perspectiva diferent a la que s'ha mantingut fins ara, les qüestions que sorgeixen immediatament són respecte del tipus de pla director que és necessari redactar: el PDU ha de ser un pla urbanístic que estableixi les determinacions per a l'ordenació del territori metropolità exclusivament des de la perspectiva de les "actuacions en la pedra"? Cal que inclogui propostes enfocades a l'àmbit social? De quina manera és possible incorporar la visió "dual i coordinada" sense caure en el pragmatisme possibilista urbanístic tradicional que "fa el que pot fer" però que per si sol no pot resoldre els problemes de les desigualtats i les injustícies socials dels espais en crisi? És desassenyat demanar o atribuir al PDU unes responsabilitats en l'àmbit social que potser no pot assolir? És possible un pla urbanístic amb un enfocament social dins del marc del sistema capitalista?⁵³ És més convenient dissenyar, complementàriament al PDU, un Pla Director Social Metropolità (PDSM) que incideixi en aquelles qüestions relatives a la situació vital de la ciutadania de l'àrea metropolitana de Barcelona amb la visió supramunicipal que requereixen molts d'aquests temes? Si es decideix tirar endavant aquesta opció, de quina manera cal articular la imprescindible coordinació d'ambdós plans? Cal anar més enllà i establir un marc general en la forma d'un Pla Director Metropolità (PDM) de caràcter veritablement transversal, inclusiu i participatiu que incorpori, alhora, com a eixos centrals les tan estretament relacionades accions socials i territorials?

51 Capel, 2007

52 Jornet, Llop, 2014

53 Tatjer, 1973

Conclusions

La necessitat de posar al centre del debat la reflexió sobre les desigualtats que es detecten al territori de Barcelona i el seu entorn metropolità analitzant les seves causes i conseqüències, veient les accions que s'han emprés per revertir-les i de formular les preguntes anteriorment exposades al respecte del nou planejament urbanístic metropolità, és del tot peremptòria.

Igualment ho és el trobar les respostes més adequades i el no desistir en l'intent de cercar solucions a les situacions de desigualtat, encara que això comporti la presa de "difícils decisions ètiques i morals concernents a la correcció i incorrecció de determinats principis per a justificar el dret als productes escassos de la societat" ⁵⁴ i lluitar per treure les utopies del marc de la seva impossibilitat per fer-les possibles. No fer-ho suposaria acceptar la "postura estratègica de no prendre decisions amb que qual s'arribaria a l'aprovació tàcita de *l'statu quo*"⁵⁵.

La oportunitat de dissenyar un pla que millori les condicions de vida de la ciutadania de qualsevol territori i que plantegi com ha de ser l'espai que aquesta ocupa, no és una situació que es presenti sovint. A l'àrea metropolitana de Barcelona han hagut de transcórrer quaranta anys perquè es donessin totes les circumstàncies favorables que són necessàries per a tirar endavant una nova proposta d'aquestes característiques.

Aprofitant l'acord dels agents implicats que reconeixen la necessitat de superar el PGM, tenint en compte la més que probable llarga vida del nou pla, considerant totes les observacions efectuades al llarg del text sobre les "zones vermelles", sobre la situació de desigualtat que es viu a la ciutat de Barcelona i el seu entorn i prenent en consideració la més que probable extensió en el temps i intensificació de la mateixa⁵⁶ i la importància d'incidir en els factors que la produeixen, aquesta seria una bona oportunitat per a elaborar el necessari pla urbanístic i d'acció social d'abast metropolità que permeti revertir les situacions descrites i que desmenteixi l'afirmació que els espais en crisi i desigualtat que hi ha a l'àrea de Barcelona són "espais necessaris" sense solució dels quals no es pot prescindir.

La desigualtat social no és una situació inevitable "producte d'una sèrie de forces sobre les quals no es té cap control"⁵⁷. La seva disminució o eliminació depèn de la "deliberació democràtica i de la discussió política"⁵⁸ i, per tant, de l'existència de les voluntats polítiques, econòmiques i socials que, anant més enllà dels jocs dels guanys i les pèrdues econòmiques, acordin els canvis necessaris en les estructures i sistemes existents que facin possible la seva reversió. Si no es fa així, la desigualtat d'oportunitats i de resultats continuarà transmetent-se de generació en generació i les "zones vermelles" esdevindran permanents.

54 Harvey, 1977

55 Harvey, 1977

56 Braconier et al., 2014

57 Atkinson, 2015

58 Piketty, 2014

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE BARCELONA. Distribució territorial de la renda familiar a Barcelona. [En línia]. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2007. http://ajuntament.barcelona.cat/barcelonallibres/sites/default/files/publicacions_fitxers/rendafamiliar1.pdf. [5 de desembre de 2016]
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. Distribució territorial de la renda familiar disponible per càpita a Barcelona. Informe metodològic. [En línia]. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2015. http://barcelonaeconomia.bcn.cat/sites/default/files/RFD_2014_informe.pdf. [5 de desembre de 2016]
- ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA. Pla d'actuació metropolitana. Mandat 2015-2019. [En línia]. Barcelona: Àrea Metropolitana de Barcelona, 2016. <http://www.amb.cat/ca/web/amb/actualitat/publicacions/detall/-/publicacio/pla-d-actuacio-metropolitana--pam-/5699582/11696>. [16 d'agost de 2016]
- ATKINSON, A.B. *Inequality. What can be done?*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 2015.
- BAUMAN, Z. *Retrotopia*. Barcelona: Espasa Libros, 2017.
- BOHIGAS, O. *Reconstrucció de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62, 1985.
- BORJA, J. Barcelona y su urbanismo. Exitos pasados, desafíos presentes, oportunidades futuras. *Café de las ciudades*. [En línia]. Córdoba, Argentina, 2004. http://www.cafedelasciudades.com.ar/politica_21.htm. [4 de maig de 2017]
- BRACONIER, H., NICOLETTI, G., WESTMORE, B. Policy Challenges for the Next 50 Years, *OECD Economic Policy Papers*, número 9. [En línia]. Paris: OECD Publishing, 2014. http://www.oecd-ilibrary.org/economics/policy-challenges-for-the-next-50-years_5jz18gs5fckf-en?crawler=true. [17 d'agost de 2016]
- BUSQUETS, J. Alguns apunts sobre la cultura urbanística actual. *Quaderns PDU metropolitana*, número 1. Barcelona: Àrea Metropolitana de Barcelona, 2013, p. 56-70. http://www3.amb.cat/repositori/PDU/WS1/Workshop1_07_Busquets.pdf. [16 d'agost de 2016]
- CAPEL, H. De nuevo el modelo Barcelona y el debate sobre el urbanismo barcelonés, *Biblio 3W. Revista bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, Vol. XI, nº 629. [En línia]. Barcelona, 2006. <http://www.ub.edu/geocrit/b3w-629.htm>. [3 de maig de 2017]
- CAPEL, H. El debate sobre la construcción de la Ciudad y el llamado "Modelo Barcelona". *Scripta Nova. Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, vol. XI, núm. 233. [En línia]. Barcelona, 2007. <http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-233.htm>. [26 d'abril de 2017]
- DELGADO, M. *La ciudad mentirosa. Fraude y miseria del "modelo Barcelona"*. Madrid: Los libros de la catarata, 3a edició, 2017.
- GALEANO, J., DOMINGO, A., SABATER, A. Crisis económica y pauperización en la región metropolitana de Barcelona: una aproximación demo-espacial utilizando datos de Cáritas (2005-2013). Madrid: Federación Española de Sociología, XII Congreso Español de Sociología, 2016. <http://www.fes-sociologia.com/>

- crisis-economica-y-pauperizacion-en-la-region-metropolitana-de-barcelona/congress-papers/2454/. [1 d'agost de 2016]
- HARVEY, D. *Urbanismo y desigualdad social*. Madrid: Siglo XXI, 1977.
- HARVEY, D. *Breve historia del neoliberalismo*. Madrid: Akal, 2007.
- HARVEY, D. *Diecisiete contradicciones del capital y el fin del neoliberalismo*. Madrid: Traficantes de sueños, 2014.
- JORNET, S., LLOP, C. Reciclatge urbà, desigualtats socials i problemàtiques urbanes. *Quaderns PDU metropolità*, número 4. Barcelona: Àrea Metropolitana de Barcelona. 2014, p.91-109. <http://www.amb.cat/documents/11656/708562/Quaderns+PDU+metropolit%C3%A0%2004.pdf/5288517d-ff73-4dfb-82dc-b3b0ac305d83>. [1 de juliol de 2016]
- LEFEBVRE, H. *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Península, 4a edició, 1978.
- MASON, P. *Postcapitalismo. Hacia un nuevo futuro*. Barcelona: Paidós, colección Estado y Sociedad, 2016.
- NEL-LO, O. La llei de barris: quatre anys, deu lliçons. *La llei de barris. Una aposta col·lectiva per la cohesió social*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya. 2009, p.12-27.
- PIKETTY, T. *El capital al segle XXI*. Barcelona: RBA La Magrana, 2014.
- RECIO, A. Tanta desigualtat. *Carrer*, número. 140. Barcelona: Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona, 2016, dossier p. 16. <http://www.favb.cat/carrer140>. [15 de juny de 2016]
- RUIZ, E., APARICIO, R., SERRANO, M. Indicadors per a la determinació d'àrees urbanes d'atenció especial. [En línia]. Barcelona: Secció d'Estudis Territorials. Àrea Metropolitana de Barcelona, 2015. http://www3.amb.cat/repositori/Estudis%20territorials/Barris/Indicadors_Arees_Atencio_2015.pdf. [16 d'agost de 2016]
- RUIZ, E., SERRANO, M., VELASCO, A.,. Característiques de l'atur registrat a l'AMB. Dades del 4t trimestre de 2016 [En línia]. Barcelona: Secció d'Estudis Territorials. Àrea Metropolitana de Barcelona, 2017. <http://www3.amb.cat/repositori/Estudis%20territorials/Dossier%20atur%204t%20trimestre%202016.pdf>. [20 de febrer de 2017]
- RUIZ, E., APARICIO, R., SERRANO, M., VELASCO, A.,. Dades demogràfiques de l'AMB, 2001-2015 [En línia]. Barcelona: Secció d'Estudis Territorials. Àrea Metropolitana de Barcelona, 2016. http://www3.amb.cat/repositori/Estudis%20territorials/Dades_demograf_2001_15.pdf [18 de maig de 2016]
- STANDING, G. *El precariado*. Barcelona: Pasado y Presente, 2013.
- SUBIRATS, J. Les polítiques urbanes en el canvi d'època. Evolució del marc polític i social a les últimes dècades. *Quaderns PDU metropolità*, número 1. Barcelona: Àrea Metropolitana de Barcelona, 2013, p. 12-19. http://www3.amb.cat/repositori/PDU/WS1/Workshop1_03_Subirats.pdf. [16 d'agost de 2016]
- TATJER, M. *La Barceloneta. Del siglo XVIII al Plan de la Ribera*. Barcelona: Los libros de la frontera, 1973.

UNITED NATIONS. World Population Prospects: The 2015 Revision. Key Findings and Advance Tables. [En línia]. New York: Department of Economic and Social Affairs, Population Division. United Nations, 2015. https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/Key_Findings_WPP_2015.pdf. [21 d'agost de 2016]

© Copyright: Ernest Ruiz Almar, 2018.

© Copyright: Scripta Nova, 2018.

Ficha bibliográfica:

RUIZ i ALMAR, Ernest. "Zones vermelles". Desigualtat social i espais en crisi a Barcelona i la seva àrea metropolitana. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1 de enero de 2018, vol. XXII, nº 581. [ISSN: 1138-9788]